Eduskunnan lakivaliokunnalle

Sosiaali- ja terveysministeriön sekä oikeusministeriön vastine lakivaliokunnalle – HE 189/2022 vp

Eduskunnan lakivaliokunta on pyytänyt sosiaali- ja terveysministeriöltä ja oikeusministeriöltä vastinetta lausunnoista, jotka on annettu valiokunnalle hallituksen esityksen eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 189/2022 vp) käsittelyn yhteydessä. Vastineen laatimisesta on vastannut pääosin sosiaali- ja terveysministeriö. Oikeusministeriö on osallistunut vastineen laatimiseen siltä osin, kun muutettava laki tai kyseinen asiakokonaisuus kuuluu oikeusministeriön hallinnonalaan. Vastineessa on keskitytty erityisesti lakivaliokunnan toimialaan kuuluviin asioihin. Ministeriöt toteavat vastineena annettuihin lausuntoihin seuraavaa.

Sukupuolen vahvistamisen edellytykset

Lääketieteellinen selvitys

LHB-liitto ry, sosiologi Hart, Naisten rintama ry ja Suomen ACC katsovat, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä tulisi jatkossakin olla lääketieteellinen selvitys. Sosiologi Hartin ja LHB-Liiton mukaan juridisen sukupuolen muuttaminen nyt säädettävässä laissa koskisi kaikkia Suomessa asuvia suomalaisia, ei vain transsukupuolisia/sukupuoliristiriitaa kokevia. LHB-liiton mukaan sukupuolen käsite muuttuisi esitetyn lain myötä siten, että sukupuoli ei enää kuvaisi fyysistä todellisuutta, vaan subjektiivista sukupuolikokemusta. Perusteena sille, että jatkossakin pitäisi edellyttää lääketieteellistä selvitystä, lausunnoissa tuodaan myös esiin muun muassa se, että lääketieteellinen selvitys palvelee sukupuoliristiriitaa kokevia yksilöitä yksilöillä tyypillisesti olevien terveysongelmien takia, lääketieteellisen selvityksen puuttuminen mahdollistaa muun muassa väärinkäytöksiä ja että selvitys mahdollistaa Digi- ja väestötietoviraston hakemuksen arvioinnin.

Professori Puolimatkan mukaan oikeudellisen sukupuolen ei tulisi perustua sukupuoli-identiteettiin vaan biologiseen sukupuoleen. Juridisen sukupuolen muutoksia ei tulisi sallia sukupuoli-identiteetin perusteella vaan ainoastaan lääketieteellisillä perusteilla intersukupuolisille henkilöille.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että itsemääräämisoikeuden periaatteen merkitys on voimistunut sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevissa kansainvälisten ja kansallisten ihmis- ja perusoikeustoimijoiden suosituksissa. Muun muassa Euroopan parlamentti kehotti jo syyskuussa 2011 hyväksymässään päätöslauselmassa lopettamaan transsukupuolisten henkilöiden sukupuolenkorjausprosessin psykiatrisoinnin (2013/C 56 E/12). Suomi on myös saanut vuonna 2021 YK:n ihmisoikeuskomitealta suosituksen (CCPR/C/FIN/CO/7) sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen eriyttämiseksi lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista.

Asiaan liittyvää kansainvälistä ihmisoikeuskehitystä on selostettu hallituksen esityksen sivulta 22-36 sekä 39-41.

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan ihmisen omaa kokemusta sukupuolestaan tai sukupuolettomuudestaan. Uusi WHO:n diagnostinen ohjeistus (ICD-11) linjaa, etteivät sukupuoli-identiteetin erilaiset ilmenemismuodot sellaisenaan oikeuta diagnoosiin. Sukupuoli ristiriita (gender incongruence), joka tarkoittaa voimakasta ja pysyvää epäsuhtaa koetun sukupuolen ja olemassa olevien piirreominaisuuksien välillä, voidaan diagnosoida ICD-11 tautiluokituksessa seksuaaliterveys-luvussa. Sukupuoli-identiteetin tai sen pysyvyyden kokemukselle ei ole olemassa objektiivista mittaustapaa, eikä sitä voida sellaisenaan arvioida psykiatrin tai muun lääkärin tai viranomaisen toimesta oikeaksi tai vääräksi. Viranomaisen arviota ei selvityksen todenperäisyyden osalta ole siis mahdollista luotettavasti tehdä.

Muun muassa nämä seikat puoltavat sitä, että sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen erotetaan lääketieteellisestä diagnoosista ja hoidoista hallitusohjelman mukaisesti eikä sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä enää olisi vaatimusta lääketieteellisestä selvityksestä.

Digi- ja väestötietoviraston tehtävä ei olisi arvioida henkilön kokemuksen pysyvyyttä vaan siihen riittää henkilön oma selvitys siitä, että kyseessä on pysyvä kokemus.

Hallituksen esityksessä on myös arvioitu, että kynnys hakea apua mahdollisiin mielenterveysongelmiin voi madaltua, kun pelko siitä, että mielenterveysongelmat muodostaisivat esteen tai hidasteen sukupuolen vahvistamiselle, vähenisivät. Sukupuoli ristiriitaan liittyvää ahdistuneisuutta hoidettaisiin Palkon suosituksen mukaisesti porrastetusti oireilun vaikeusaste huomioiden terveydenhuollossa.

Ehdotus siitä, että sukupuolen voi vahvistaa toiseksi ilman lääketieteellistä selvitystä, on hallitusohjelmaan perustuva, periaatteellisesti merkittävä uudistus, joka korostaa ihmisten itsemääräämisoikeutta. Sosiaali- ja terveysministeriö ei kannata sitä, että lääketieteellinen selvitys olisi jatkossa sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytys. Professori Puolimatkan näkemykseen viitaten sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa suojataan oikeutta yksityiselämään. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan artikla 8, jonka tulkinnan taustalla on henkilökohtaisen autonomian tärkeä periaate, suojelee myös yksilön henkilökohtaista piiriä, mukaan lukien oikeutta päättää identiteetistään. Sukupuolen oikeudellisen tunnustamisen kieltäminen rikkoo henkilön oikeutta yksityiselämän suojaan. (Christine Goodwin v. The United Kingdom, nro. 28957/95, 11.7.2002, kohta 90.)

Professori Helinin lisäselvityksen mukaan hallituksen esityksen perustelujen mukaan sukupuoli-identiteetistä ei tarvitse esittää eikä viranomainen saa vaatia muuta selvitystä kuin hakijan oman ilmoituksen. Tämän vuoksi voidaan kysyä, onko sana ”selvitys” tässä yhteydessä asianmukainen, vai

olisiko se parempi korvata esimerkiksi sanonnalla ”jos hakija vakuuttaa, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa …”. Jos halutaan sitä, että hakijan sukupuoli-identiteetistä on esitettävä ulkopuolinen, esimerkiksi lääkärin arvio, asiasta tulisi säätää. Jos halutaan etukäteen varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista hakeva ymmärtää asian merkityksen, voitaisiin harkita joko sitä, että hakijan tulee esittää hakemuksensa henkilökohtaisesti Digi- ja väestötietoviraston toimipaikassa tai että säädettäisiin velvollisuudesta esittää asiasta lääkärinlausunto. Myös professori Tolvanen pitää lisäselvityksessään parhaana vaihtoehtona, että DVV kuulisi henkilökohtaisesti jokaista hakijaa tai kuulisi tarvittaessa hakijaa henkilökohtaisesti. Toisena vaihtoehtona hän pitää sitä, että edellytetään hakemuksen liitteeksi asiantuntijan lausuntoa siitä, että hakija ymmärtää sukupuolen vahvistamisen vaikutukset oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa sekä elämäänsä ylipäätään. Kyseeseen voisi tulla lääkärin tai psykologin antama lausunto.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että kyseessä on hallitusohjelman mukaisesti hakemusmenettely, jossa henkilö esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavan sukupuoleen. Digi- ja väestötietovirastolle säädettävän informointivelvollisuuden tarkoitus on, että hakija saa tietoa sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista ja vahvistaa nämä tiedot saatuaan vielä hakemuksensa. Hakija voi vahvistaa hakemuksensa aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus tuli vireille, jonka tarkoituksena on varmistua, että hakijalle jää aikaa tutustua saamaansa informaatioon. Tämän menettelyn tarkoitus on nimenomaan varmistua, että hakija ymmärtää sukupuolen vahvistamisen merkityksen ja edelleen haluaa vahvistaa sukupuolensa toiseen. Kansainvälisten suositusten mukaisesti sukupuolen vahvistamisen tulisi olla nopea, läpinäkyvä ja saavutettava menettely. Hallituksen esityksen mukaan hakemus tulisi laittaa vireille kirjallisesti. Säännöksessä ei muutoin rajattaisi asioinnin muotoa, ja se mahdollistaisi siten sekä sähköisen, postitse tapahtuvan että henkilökohtaisen asioinnin.
>
> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että edellä perustellaan minkä vuoksi lääketieteellistä arvioita ei hallituksen esityksessä ole esitetty sukupuolen vahvistamisen edellytykseksi.

Ikäraja

Ikärajaan liittyen tuli sekä puolesta että vastaan huomioita lausunnoissa. Muun muassa professori Puolimatka ja Suomen ACC vastustavat lausunnoissaan sitä, että sukupuolen saisi vahvistaa alaikäisenä. Toisaalta osassa asiantuntijalausunnoissa katsotaan sukupuolen vahvistamisen yhtenä edellytyksenä olevan täysi-ikäisyysvaatimuksen olevan ongelmallinen. Asiasta lausuivat asiantuntijalausunnoissaan Eduskunnan apulaisoikeusasiamies, Ihmisoikeusliitto, Seta, Trasek, Lapsiasiavaltuutettu, Suomen Asianajajaliitto, Monimuotoiset perheet, Sateenkaariperheet, Amnesty, ISIO, Naisjärjestöjen keskusliitto, NYTKIS, Sukupuolentutkimuksen seura, THL, Trans ry, Väestöliitto, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Tasa-arvovaltuutettu ja Hakalehto. Eräissä lausunnoissa katsottiin, että edellytys täysi-ikäisyydestä on perusteltu puutteellisesti ja esimerkiksi Eduskunnan apulaisoikeusasiamies pitää esitystä valtiosääntöisesti ongelmallisena, koska perustuslain 6 §:n 2 momentti kieltää ikään perustuvat erottelut, ellei niille ole perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttäviä perusteluja.

Sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö toteavat, että lähtökohtaisesti kaikki perusoikeusvelvoitteet suojaavat myös lapsia samoin kuin myös lähtökohtaisesti kaikki ihmisoikeudet suojaavat myös lapsia. Lisäksi lapsen oikeuksia suojataan nimenomaisin ihmisoikeusvelvoittein. Näistä ihmisoikeusinstrumenteista merkittävin on YK:n lapsen oikeuksien sopimus, joka täydentää lasten ja nuorten ihmisoikeussuojaa heille erityisen merkityksellisillä määräyksillä ja yleisperiaatteilla. Lapsen oikeuksien komitea ei kuitenkaan tulkintakäytännössään ole käsitellyt lapsen oikeutta sukupuolensa vahvistamiseen. Myöskään Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei ole ratkaisukäytännössään arvioinut sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen käytäntöjä alaikäisten näkökulmasta.

Hallituksen esitysluonnoksesta järjestetyssä lausuntokierroksella lausuttiin myös monissa lausunnoissa alaikäisten asemasta lakiehdotuksessa. Valtaosa lausunnonantajista oli sitä mieltä, että vaatimus täysi-ikäisyydestä on ongelmallinen lasten oikeuksien kannalta ja jatkovalmistelu sen osalta tulisi käynnistää pikaisesti. Toisaalta muun muassa Pirkanmaan sairaanhoitopiirin, jossa sijaitsee toinen transpoliklinikoista, lausunnossa katsottiin ikärajan olevan kehitysikäisten nuorten identiteettikehityksen keskeneräisyyden kannalta tarkoituksenmukainen.

Ehdoton ikäraja vaikuttaa olennaisesti lapsen oikeuksiin. Kuten esityksen vaikutuksia koskevassa arvioinnissa on todettu, osoittaa tutkimusnäyttö, että sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvinkin aikaisin ja vaikka sukupuoliristiriita ei jatkuisi aikuisuuteen, sen kanssa eläminen voi merkittävästi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjiville käytännöille. Sosiaalinen transitio ja sitä tukeva sukupuolen vahvistaminen parantavat hyvinvointia ja vähentävät syrjintää. Sen sijaan sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen merkityksestä lasten ja nuorten hyvinvoinnille, irrotettuna sosiaalisesta transitiosta ja ympäristön tuesta taikka sukupuoliristiriidan lääketieteellisistä hoidoista ei ole tutkittua tietoa.

Myös valmistelua varten laaditussa selvityksessä on tuotu esiin sukupuolen juridisen vahvistamisen mahdollisia myönteisiä vaikutuksia lapsiin ja nuoriin (Sanna Koulu, Selvitys sukupuolen oikeudellista vahvistamista koskevan sääntelyn vaikutuksista lasten ja nuorten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, s. 31-32). Hallituksen esityksen nykytilan arvioinnin yhteydessä todetaan, ettei ehdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle voida pitää täysin sopusoinnussa lapsen oikeuksien kanssa. Esityksen täysi-ikäisyyttä koskeva säännös ei muuta nykyistä oikeustilaa, sillä alaikäisillä henkilöillä ei myöskään voimassa olevan lain mukaan ole mahdollisuutta vahvistaa oikeudellista sukupuoltaan. Tältä osin esitys ei heikennä, muttei myöskään vahvista, lapsen oikeuksien toteutumista suhteessa nykytilaan.

Esityksen valmistelun tueksi laaditussa Koulun selvityksessä tuodaan esiin, millaisia erilaisia sääntelymalleja alaikäisten sukupuolen juridiselle vahvistamiselle on käytössä eri maissa, ja millaisia hyviä ja huonoja puolia suhteessa eri oikeushyvien turvaamiseen näihin malleihin liittyy. Se, että sukupuolen vahvistaminen on mahdollista vain täysi-ikäisille,

perustuu hallitusohjelmaan. Sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö toteavat, että sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen mahdollisuuden ulottaminen lapsille edellyttäisi lasten oikeuksien ja yleisperiaatteiden huolellista punnintaa ja sen selvittämistä, miten erilaiset sääntelymallit parhaiten toteuttaisivat lapsen oikeuksia ja tukisivat lapsen hyvinvointia.

Osassa lausuntoja tuotiin esiin, että juridinen sukupuolen vahvistaminen on myös peruttavissa. On kuitenkin tutkimusnäytön perusteella mahdollista, että transitio takaisin aiempaan sukupuolirooliin saattaa muodostua raskaaksi lapselle. Se, tulisiko sukupuolen vahvistaminen olla mahdollista tietyin edellytyksin myös alaikäisille, on viime kädessä yhteiskunnallinen arvovalinta. Kuten esityksen säätämisjärjestysperusteluissa todetaan, perustuslakivaliokunta on tulkintakäytännössään katsonut, että tietyt erot henkilöiden kohtelussa, jotka liittyvät kiinteästi yhteiskunnan arvovalintoihin, valiokunnan pitkäaikaiseen tulkintakäytäntöönkin verrattuna mahtuvat lainsäätäjälle kuuluvien harkintarajojen sisälle (PeVL 16/2006 vp, s. 2, PeVL 59/2002 vp, s. 3/I). Sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö toteavat, että perustuslakivaliokunta tulee antamaan lausunnon hallituksen esityksestä.

Professori Helin nostaa lausunnossaan esiin, että säännöksen perustelujen mukaan hakemuksen sukupuolen vahvistamisesta voi tehdä jo 17,5 -vuotias. Hakija on tällöin alaikäinen, joten päätösvalta hakijan henkilöä koskevissa asioissa, joihin sukupuolen vaihtamista koskeva hakemus lukeutuu, kuuluu lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n mukaan huoltajalle. Sama koskee hakemuksen vahvistamista alaikäisyyden aikana. Professori Helinkin mukaan, jos nuorelle halutaan antaa asiassa itsemääräämisoikeus, siitä pitäisi erikseen säätää tai vaihtoehtoisesti ottaa mietintövaliokunnan mietintöön tulkinta, jonka mukaan sukupuolen vahvistamisen edellytysten tulee täyttyä jo silloin, kun hakemus tehdään. Tällöin olisi selvää, että hakemuksen voi tehdä vasta täysi-ikäisenä.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että hallintolain (434/2003) 14 §:n 3 momentin mukaan viisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta. Hallintolain esitöissä ei käsitellä lainkohdan suhdetta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:ään. Oikeusministeriöstä saadun tiedon mukaan lakeja voidaan tulkita yhteensovittaen, mikä tarkoittaa, että vaikka lapsenhuoltolain mukaan huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa, on yhtä aikaa mahdollista soveltaa hallintolain säännöstä siitä, että 15 vuotta täyttänyt alaikäinen käyttää myös erikseen puhevaltaa henkilöä koskevissa asioissa hallintomenettelyssä. Sosiaali- ja terveysministeriö yhtyy oikeusministeriön tulkintaan asiassa. Näin ollen ei ole tarpeen säätää erikseen sukupuolen vahvistamisesta annetussa laissa, että alaikäinen saa hallintomenettelyssä laittaa vireille hakemuksen itse, vaan se on mahdollista jo hallintolain 14 §:n nojalla.

Suomen kansalaisuus/asuinpaikka/turvapaikka

Professori Helin nostaa lausunnossaan esiin, että pykälän mukaan sukupuoli voidaan vahvistaa Suomessa hakijan pelkän Suomen kansalaisuuden perusteella, siis edellyttämättä, että hakija asuisi täällä tai että hänellä olisi täällä kotipaikka. Ehdotusta pidetään hallituksen esityksessä tarpeellisena, koska passin myöntää kansalaisuusvaltio (s. 90). Perustelu on professori Helinin mukaan ontuva, koska ehdotetun 6 §:n mukaan Suomi tunnustaa ulkomaisia päätöksiä. Vaihdetun sukupuolen voi täten saada suomalaiseen passiin myös ulkomaisen päätöksen nojalla. Jos ehdotettu sääntely kuitenkin säilyy nykyisellään, hakijalle annettavassa tietopaketissa olisi professori Helinin mukaan tarpeen selvittää, että asuinpaikkavaltion omasta lainsäädännöstä riippuu, annetaanko suomalaiselle päätökselle siellä jotakin merkitystä. Ihmisoikeusliitto katsoo, että turvapaikkaa hakevan henkilön tulisi voida tulla tunnustetuksi oikeassa sukupuolessaan jo turvapaikkaprosessin aikana. Kaiken kaikkiaan vaatimusta asuinpaikasta tai kansalaisuudesta tulisi arvioida sen pohjalta, mitä väestöryhmiä se sulkee ulos ja miten kyseinen ehto vaikuttaa näiden ihmisten oikeuksiin. Väestöliiton mukaan ehdotus vaatii käytännön tilanteiden kannalta tarkentavia perusteluja kaksoiskansalaisten ja turvapaikanhakijoiden kohdalla.

Ehdotetun lain 1 §:n 3 kohdan edellytykset siitä, että hakija on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa, vastaavat sitä sääntelyä, joka on ollut voimassa vuodesta 2003. Nykyisen lain voimassaolon aikana tai lakiesityksen valmistelun kuluessa ei ole tullut ilmi nykysääntelystä johtuvia ongelmia. Sosiaali- ja terveysministeriö katsoo, että liittymät ovat selkeät ja pitää perusteltuna sitä, että Suomen kansalaiset voisivat edelleen hakea sukupuolen vahvistamista Suomessa kansalaisuutensa perusteella. Professori Helinin esiintuoma huomio siitä, että Suomessa annetun päätöksen tunnustaminen riippuu hakijan asuinvaltion lainsäädännöstä, voidaan tuoda esiin hakijalle annettavassa tietopaketissa.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että esityksen mukaan henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmässä merkitty, jos hänellä on asuinpaikka Suomessa. Harkittaessa, missä valtiossa henkilöllä on asuinpaikka, voidaan soveltaa kansainvälisen yksityisoikeuden vakiintuneita periaatteita. Niiden mukaan henkilön asuinpaikka on valtiossa, jossa hän asuu ja jossa on hänen keskeinen elämänympäristönsä. Pelkkä oleskelu tai opiskelu Suomessa ei yksinään riitä osoittamaan, että henkilöllä on täällä asuinpaikka. Toisaalta ei voida edellyttää, että henkilön olisi pysyväisluonteisesti asuttava Suomessa, jotta hänen asuinpaikkansa voitaisiin katsoa olevan täällä. Väliaikaiseksikin tarkoitettu asuminen on asuinpaikan saamiseen riittävä, jos olosuhteet ovat sellaiset, että asianomaisen henkilön elämän keskipisteen voidaan katsoa siirtyneen Suomeen. Koska passin myöntää kansalaisuusvaltio, on tarpeen mahdollistaa sukupuolen vahvistaminen myös Suomen kansalaisuuden perusteella.

Suomen kaksoiskansalainen voisi hakea sukupuolen vahvistamista samoin edellytyksin kuin muutkin Suomen kansalaiset. Jotta taas kaksoiskansalaisen päätös sukupuolen vahvistamisesta voidaan tunnustaa Suomessa, tulisi sen olla tehty jommassakummassa henkilön kansalaisuusvaltiossa tai kolmannessa maassa, jossa hänellä oli asuinpaikka, kun

päätös tehtiin. Ulkomaisen päätöksen tunnustamista käsitellään vastineen sivulta 19 alkaen.

Turvapaikanhakijan osalta turvapaikanhakijan toiveena ja tarkoituksena on usein jäädä Suomeen pysyvästi. Kuitenkin osa turvapaikkahakemuksista hylätään, jolloin turvapaikanhakija joutuu palamaan kotimaahansa. Näin ollen pelkästään turvapaikan hakemisen ei voida katsoa tarkoittavan elinpiirin siirtymistä Suomeen ja siten täyttävän asuinpaikkaa koskevan edellytyksen. Asuinpaikkaedellytyksen voitaisiin katsoa täyttyvän lähtökohtaisesti siinä vaiheessa, kun turvapaikanhakijalle myönnetään oleskelulupa ja hän saa sen myötä jatkuvaisluonteinen oleskeluoikeuden ja kotikunnan.

Muut huomiot sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin

Professori Helin nostaa esiin, että jos täysi-ikäiselle hakijalle on määrätty edunvalvoja, jonka tulee päättää hakijan henkilöä koskevista asioista, syntyy kysymys edunvalvojan asemasta hakuprosessissa. Sukupuolen vaihtaminen voitaneen ymmärtää holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 29 §:n 3 momentissa tarkoitetuksi korostetun henkilökohtaiseksi asiaksi, jossa edunvalvoja ei voi edustaa päämiestään. Edunvalvojalle tulisi tällöinkin varata tilaisuus tulla kuulluksi asiassa. Edunvalvoja ei ehkä tiedä sitä, miten päämies sukupuoli-identiteettinsä kokee, mutta hän voi antaa tietoa siitä, millä tavoin päämies on harkinnut asiaa ja ymmärtääkö tämä asian merkityksen. Että hakija ymmärtää, mitä on tekemässä, on hallintolain mukaan hakemuksen hyväksymisen edellytys. Näistä syistä olisi vielä harkittava, tulisiko edunvalvojan kuulemisesta näissä tapauksissa säätää nimenomaisesti.

Sosiaali- ja terveysministeriön käsityksen mukaan sukupuolen vahvistaminen on asia, jossa mainitun 29 §:n 3 momentin perusteella edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta edustaa päämiestään. Ministeriö myös toteaa, että hallintolain 35 §:n mukaan päämiehen käyttäessä puhevaltaa on kuultava edunvalvojaa, huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, jos kuuleminen on tarpeen päämiehen edun vuoksi tai asian selvittämiseksi. Lisäksi Digi- ja väestötietovirastolle on säädetty informointivelvollisuus, jossa he antavat hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Säännöksen tavoitteena on varmistaa, että hakemus on tehty tietoon perustuen, eikä sitä ole tehty harkitsemattomasti. Sosiaali- ja terveysministeriö ei näe tarpeelliseksi lisätä asiasta säännöstä, vaan hallintolain yleissäännöksen ja Digi- ja väestötietoviraston informointivelvollisuuden katsotaan riittävän.

Ihmisoikeusliitto, Seta, Amnesty, Trans ry, Sukupuolen tutkimuksen seura ja Psykiatrinen vankisairaala pitävät ongelmallisena sitä, että ei-binaariset ihmiset (muunsukupuoliset, sukupuolettomat henkilöt) eivät voi vahvistaa sukupuoltaan kokemuksensa mukaisesti (kolmas sukupuolimerkintä). ISIO katsoo, että hallituksen esityksessä olevat perustelut luovat virheellisen mielikuvan siitä, että lakiuudistus edistäisi erityisesti intersukupuolisten ihmisten oikeuksia.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että lakiehdotuksella ei ehdoteta muutettavan sitä lähtökohtaa, että Suomen oikeusjärjestyksessä väestötietojärjestelmään rekisteröitävinä

sukupuolina tunnistetaan kaksi sukupuolta. Jos oikeusjärjestyksen halutaan tunnustavan kolmannen/muun sukupuolen, vaatisi asia erillisvalmistelun. Ministeriö toteaa nyt käsittelyssä olevan hallituksen esityksen osalta, että sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä ei olisi, että henkilö selvityksessään ilmaisee kokevansa olevansa juuri transsukupuolinen, vaan henkilöllä voi olla muunkinlainen identiteettikokemus. Sukupuolen vahvistamista voisi siten hakea säännöksen mukaan myös esimerkiksi muunsukupuolinen henkilö, jonka sukupuolen kokemus on lähempänä toista sukupuolta kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty. Sukupuolen vahvistamista voisi myös hakea intersukupuolinen henkilö, joka kokee, ettei hänen syntymässään määritelty sukupuoli vastaa hänen sukupuoli-identiteettiään. Tällöinkin olennaista olisi henkilön sukupuoli-identiteetti, ei lääketieteellinen diagnoosi intersukupuolisuudesta.

Muunsukupuolisten osalta tiedostetaan, ettei mahdollisuus vahvistaa sukupuoli toiseksi vastaa kolmatta sukupuolimahdollisuutta ja siten lainsäädäntö ei täysimääräisesti tunnusta muunsukupuolisten identiteettikokemusta, mutta lainsäädäntö kuitenkin tarjoaa niille muunsukupuolisista, ketkä sukupuolimerkintänsä haluavat vahvistaa toiseksi binaarisessa järjestelmässä, mahdollisuuden niin tehdä. Henkilöltä ei myöskään edellytettäisi mukautumista stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä käyttäytymisestä tai ulkonäöstä. Intersukupuolisten henkilöiden osalta translainsäädännön uudistamisen virkamiesryhmä on laatinut erillisen muistion ehdotuksista intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi.

Hakemus ja sen käsittely

Ihmisoikeusliiton, Setan, Asianajajaliiton, Monimuotoisten perheiden, Sateenkaariperheiden, Amnestyn, Naisjärjestöjen keskusliiton, NYTKISn, Trans ryn ja Väestöliiton lausunnoissa katsotaan, että hakemusmenettely ja / tai harkinta-aika muun muassa rajoittavat itsemääräämisoikeuden toteutumista. Hakemusmenettelyn ja harkinta-ajan sijaan lausunnoissa kannatetaan muun muassa ilmoitusmenettelyä. Lausuntojen mukaan harkinta-aikaa tulisi lyhentää esimerkiksi viikkoon tai pitää viranomaisen informointivelvollisuutta riittävänä. Myös viranomaisen asiantuntemus ja harkintavalta, menettelyn yhdenvertaisuus ja hakijan kyvyt ilmaista asiansa nousivat muun maussa lausunnoissa esiin. Lisäksi todettiin, ettei nimilaissa edellytetä harkinta-aikaa. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen näkemyksen mukaan harkinta-ajan tarkoituksenmukaisuutta ja hakemusten käsittelyaikaa on aiheellista seurata tarkoin. Professori Tolvanen, LHB-liitto ja Naisten rintama ry kiinnittävät huomiota siihen, millä perustein hakemuksen voisi hylätä. LHB-liiton mukaan kyseessä on ennemmin ilmoitus, ei hakemus.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että linjaus siitä, että sukupuolen vahvistaminen perustuu hakemukseen, ja että menettelyssä on harkinta-aika, perustuu hallitusohjelmaan. Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn tarkoituksena on varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten.

Digi- ja väestötietoviraston harkinta asiassa olisi oikeusharkintaa, joka olisi sidottu 1 §:ssä säädettyjen edellytysten täyttymiseen, toisin sanoen, että hakija on täysi-ikäinen, hänellä on Suomessa asuinpaikka tai Suomen kansalaisuus, ja että hän on esittänyt selvityksen, jonka mukaan hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Digi- ja väestötietovirasto ei käyttäisi hakemuksen käsittelyssä tarkoituksenmukaisuusharkintaa eikä sen tehtävänä olisi esimerkiksi arvioida hakijan sukupuolen kokemusta tai sen pysyvyyttä. Tämän voidaan myös katsoa lisäävän hakijoiden yhdenvertaisuutta, kun viranomaisen harkintavalta on selkeästi rajattu ja määritelty.

Koska jokaisen henkilön sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen ja henkilökohtainen kokemus, joka ei aina vastaa stereotyyppistä tai binääristä käsitystä sukupuolesta, ei edellä tarkoitetun selvityksen sisällölle voida asettaa tarkempia vaatimuksia kuin hallituksen esityksessä on esitetty. Asiaa on käsitelty vastineen sivulla 1-3.

Mikäli hakemus tai siinä esitetty selvitys olisi puutteellinen taikka hakijan tahtotila epäselvä, olisi viranomaisen pyydettävä hakijaa täydentämään hakemustaan.

Harkinta-aikaan on liitetty viranomaisen informointivelvollisuus hakemuksen käsittelystä ja vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakija voisi vahvistaa hakemuksensa nämä tiedot saatuaan, kuitenkin aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Hallituksen esityksessä on päädytty 30 päivään siksi, että se mahdollistaa tietojen lähettämisen ja niihin perehtymisen myös silloin, kun henkilö asioi postitse. Näin voidaan varmistaa, että hakijalla on ollut tosiasiallinen mahdollisuus perehtyä saamaansa informaatioon. Nimilakiin liittyen sosiaali- ja terveysministeriö toteaa lisäksi, että sukupuolen vahvistamiseen liittyy myös oikeusvaikutuksia, jonka vuoksi on tarpeen varmistu siitä, että sitä haetaan tietoon perustuen ja harkiten.

Tavoitteena on toisaalta myös kansainvälisten suositusten mukaisesti nopea, läpinäkyvä ja saavutettava menettely. Muun muassa Euroopan neuvoston ministerikomitea on vuonna 2010 suositellut, että jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet taatakseen henkilön oikeudellisen sukupuolen tunnustamisen kaikilla elämänalueilla, erityisesti mahdollistamalla nimen ja sukupuolen muuttamisen virallisiin asiakirjoihin nopeasti, avoimesti ja helposti.

Poliisihallituksen mukaan hallituksen esitys mahdollistaa myös yhden henkilön tekemät toistuvat hakemukset eri sukupuolien välillä. Ehdotettu sääntely mahdollistaa tietyissä tilanteissa henkilötietojen vaihtamisen tavalla, jolla pyritään häivyttämään todellinen identiteetti. Tällaista voidaan pyrkiä käyttämään hyväksi rikollisissa tarkoituksissa. Poliisihallituksen mukaan 30 päivän odotusajan voidaan arvioida vähentävän hakemuksia, joita on laitettu vireille ilman todellista tahtoa sukupuolen vahvistamisesta. Hallituksen esityksessä kuvattu malli ei kokonaan estä väärinkäytösmahdollisuuksia, sillä edellytyksistä sukupuolen vahvistamiseksi ei säädetä tarkemmin. Hakemusmenettelyn osalta olisi ollut toivottavaa, että edellytyksiä olisi määritelty tarkemmin tavalla, joka mahdollistaisi perusteltujen hakemusten etenemisen, mutta asettaisi riittävän kynnyksen, jotta ainakin laajamittaisilta väärinkäytösyrityksiltä vältyttäisiin. Myös

professori Puolimatka katsoo, että henkilö voi käytännössä vaihtaa sukupuoltaan edes takaisin parin kuukauden välein.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että vaikka selvityksessä tulee tuoda esiin, että henkilön oman kokemuksen mukaan kyseessä on pysyväisluonteinen kokemus, voi henkilön sukupuoli-identiteetti kuitenkin vaihtua myöhemmin. Hallituksen esityksessä ei ole katsottu tarpeelliseksi estää palaamista aiempaan sukupuoleen, mikäli sukupuoli-identiteetti myöhemmin muuttuu.

Väestötietojärjestelmään jää tieto muun muassa henkilön aiemmasta henkilötunnuksesta. Uusi ja vanha henkilötunnus ovat väestötietojärjestelmässä ketjutettuina. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikki vanhalle henkilötunnukselle kirjatut tiedot, esimerkiksi vanhemmat, lapset, muutot, siirtyvät ja näkyvät myös uudella henkilötunnuksella, vaikka vanhaa henkilötunnusta ei enää tietojen hakijalle näytetäkään. Lakivaliokunnalle toimitetun lisäselvityksen mukaan, henkilötunnuksen vaihtuminen ei Oikeusrekisterikeskuksen mukaan aiheuta haasteita rikosrekisterin rekisterinpitoon. Jos vanhentunut henkilötunnus tulee tietoja käsiteltäessä eteen, niin henkilön voimassa oleva henkilötunnus haetaan väestötietojärjestelmästä ja rekisteritiedot päivitetään vastaamaan uutta henkilötunnusta. Myös tuomiot, jotka ovat henkilön vanhentuneella henkilötunnuksella tulevat rekisteristä esille. Asiaa on selostettu tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön ja oikeusministeriön 25.10.2022 päivätyssä lisäselvityksessä lakivaliokunnalle.

Sakon täytäntöönpanosta annetun lain (672/2002) 45 §:n mukaan Oikeusrekisterikeskus ylläpitää sakkorekisteriä, jota pidetään ja käytetään laissa säädetyssä järjestyksessä täytäntöön pantavien asioiden täytäntöönpanoa varten. Kyseisessä laissa säädetään muun muassa päiväsakkojen ja omaisuuteen tai rahamäärään kohdistuvan menettämisseuraamuksen täytäntöönpanosta (lain 1 §). Oikeusrekisterikeskukselta saadun tiedon mukaan uuden henkilötunnuksen saanut henkilö on sakkorekisterissä uusi henkilö, mutta sakkorekisterin käyttäjä voi manuaalisesti yhdistää vanhentuneella henkilötunnuksella olevat tiedot henkilön uudelle henkilötunnukselle. Yhdistäminen ei tapahdu automaattisesti, vaan impulssi yhdistämistarpeesta tulee yleensä viranomaisilta tai henkilöltä itseltään. Sakkorekisterissä olevat merkinnät siirtyvät voimaan jäävälle henkilötunnukselle.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että lain mukaan henkilön tulisi osana hakemusta esittää selvitys siitä, että hän kokee kuuluvansa toiseen sukupuoleen. Digi- ja väestötietovirasto voi tarvittaessa pyytää hakijalta lisäselvityksiä. Hallituksen esityksessä on arvioitu sukupuolen vahvistamisen helpottamisen voivan lisätä mahdollisuutta menettelyn väärinkäytöksille. On kuitenkin syytä kiinnittää huomiota sukupuolen vahvistamisen seuraamuksiin, joista DVV informoi hakijaa ennen kuin hakemus voidaan vahvistaa. Kun sukupuoli vahvistetaan, henkilölle luodaan henkilötunnus, eikä vanhaa henkilötunnusta voi saada enää takaisin. Sukupuolen vahvistaminen edellyttää esimerkiksi asiakirjojen kuten passin tai henkilökortin uusimista, jonka vuoksi vaikea nähdä professori

Puolimatkan kuvaamaa tilannetta minään yleisenä käytännön seurauksena. Ministeriön toteaa, että useita lakeja on mahdollista käyttää niiden tarkoituksen vastaisesti, mutta erilaisia mahdollisia marginaali-ilmiöitä ei voida pitää perusteena olla edistämättä lainsäädäntömuutoksia.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies korostaa lausunnossaan, että Digi- ja väestötietovirastolle on turvattava riittävät voimavarat, jotta jokaiselle perustuslain 21 §:n 1 momentissa säädetty oikeus asiansa viivytyksettömään käsittelyyn viranomaisessa voi toteutua. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen näkemyksen mukaan käsittelyn viivytyksettömyys tulee tarvittaessa varmistaa säädösperusteisesti. Myös THL:n mukaan riittävistä resursseista ja osaamisesta on varmistuttava käsittelystä vastaaville tahoille.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että Digi- ja väestötietoviraston sukupuolen vahvistamisen asiankäsittelyprosessin arvioidaan kevenevän joitakin prosentteja. Sukupuolen vahvistamista koskevien hakemusten määrien arvioidaan kuitenkin kasvavan. Esitys toisi uusia työvaiheita sukupuolenvahvistamishakemusten käsittelyyn. Asiantuntija-arvion mukaan uudet työvaiheet veisivät käsittelijältä noin 12 minuuttia työaikaa. Toisaalta esityksen myötä hakemuksen arviointi kevenisi, kun muun muassa lääketieteellisen selvityksen liittämistä tai rekisteröidyn parisuhteen osapuolen suostumusta ei enää edellytetä. Kokonaisuudessaan Digi- ja väestötietovirasto on arvioinut, että esitys keventäisi asiankäsittelyprosessia noin 3 minuuttia hakemusta kohden, mikä vastaa noin 3 prosenttia prosessin kestosta.

Kuten esityksessä on arvioitu, on todennäköistä, että hakemusten määrä tulee kasvamaan. Sen arvioiminen, onko kyseessä hetkellinen hakemusmäärän kasvu vai pysyvämpi muutos, ei kuitenkaan ole ollut mahdollista. Hakemusmäärien pysyvään kasvuun liittyvänä riskinä on käsittelyaikojen piteneminen. On arvioitu, että käsittelyaikojen lyhentäminen olisi mahdollista kehittämällä sukupuolen vahvistamista koskevien hakemusten vireillepanoon ja käsittelyyn sähköiset ratkaisut. Esityksessä on arvioitu, että Digi- ja väestötietoviraston kustannuksiksi muodostuu joitakin kymmeniä tuhansia euroja, jotka aiheutuvat muutoksista nykyisiin tietojen käsittelysovelluksiin. Mikäli sähköisen asioinnin ja asianhallinnan ratkaisun toteuttaminen osoittautuisi tarpeelliseksi ja katsottaisiin tarkoituksenmukaiseksi, aiheutuisi tästä lisäksi arviolta 150 000-250 000 euron kustannukset. Tällaisia muutoksia ei kuitenkaan ole tässä vaiheessa katsottu tarpeellisiksi toteuttaa ennakolta. Esityksen vaikutuksia Digi- ja väestötietovirastoon on arvioitu tarkemmin hallituksen esityksen sivulta 58 alkaen.

Ministeriö tuo esiin, että hallintolain 23 §:n mukaan hallintoasia on käsiteltävä ilman aiheetonta viivytystä. Hallintolain sääntelyt velvoittavat myös Digi-ja väestötietovirastoa.

Ihmisoikeusliitto, Seta, Monimuotoiset perheet-verkosto, Sateenkaariperheet, Amnesty, Naisjärjestöjen keskusliitto, NYTKIS ja tasa-arvovaltuutettu pitävät tarpeettomana säännöstä siitä, että sukupuolen vahvistamisesta ilmoitetaan sukupuolensa vahvistaneen puolisolle. Lausunnoissa viitataan muun muassa yksityisyyden suojaan ja siihen, ettei puolisolle aiheudu sukupuolen vahvistamisesta oikeusvaikutuksia.

> Sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö toteavat, että säännöksen taustalla on se, että avioliitossa ja rekisteröidyssä parisuhteessa voidaan pitää kohtuullisena sitä, että liiton toinen osapuoli on tietoinen siitä, onko hän naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa naisen vai miehen kanssa, vaikka asiasta ei varsinaisia oikeusvaikutuksia puolisolle seuraakaan. Käytännössä voidaan olettaa, että valtaosassa tapauksia asia tulee ilmi puolisoiden välisissä keskusteluissa eikä tarvetta viranomaisilmoitukselle sinänsä ole. Säännöksellä kuitenkin varmistetaan se, että tieto sukupuolen vahvistamisesta tulee aina myös aviopuolison tai rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen tietoon.

LHB-Liitto katsoo lausunnossaan, että on epäsuhtaista, että juridisen sukupuolimerkinnän voi muuttaa kuukauden harkinta-ajalla, mutta avioeron saamiseen kuluu kuusi kuukautta ja ehdottaa että harkinta-ajat yhdenmukaistetaan. Liiton mukaan erilaisista harkinta-ajoista seuraa, että valtio pakottaa puolison viiden kuukauden ajaksi tahdonvastaiseen hetero- tai homoliittoon.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että Digi- ja väestötietoviraston on esitetyn lain mukaan ilmoitettava henkilön sukupuolen vahvistamisesta tämän aviopuolisolle tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle. Näin varmistetaan se, että tieto sukupuolen vahvistamisesta tulee aina myös aviopuolison tai rekisteröidyn parisuhteen toisen osapuolen tietoon. Vastineessa on s. 8-9 kuvattu syitä, miksi harkinta-ajaksi ehdotetaan 30 päivää ja ministeriö viittaa tähän selvitykseen. Ministeriö tuo esiin, että edellä kuvatulla tavalla moni lausunnonantaja pitää 30 päivän harkinta-aikaa liian pitkänä, eikä harkinta-ajan pituuden osalta ole löydettävissä kaikille sopivaa konsensusta.

Professori Tolvanen esittää lisäselvityksessään, että olisi perusteltua ilmoittaa puolisolle myös siitä, että toinen puoliso hakee sukupuolen vahvistamista. Ilmoitus tulisi säätää DVV:n tehtäväksi.

> Sosiaali- ja terveysministeriö ja oikeusministeriö toteavat, että hakemuksen teon jälkeen hakijalle lähetetään vielä tietoa muun muassa sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista ja vasta nämä tiedot saatuaan ja harkinta-ajan jälkeen henkilön tulee erikseen vielä vahvistaa hakemuksensa. Puolison suostumusta ei tarvita sukupuolen vahvistamiseen. Harkinta-aika sukupuolen vahvistamisessa on lyhimmillään 30 päivää ja hakija voi harkinta-ajan kuluessa päättää olla vahvistamatta hakemustaan. Ministeriöiden käsityksen mukaan ei ole erityistä syytä aikaistaa ilmoituksen lähettämisajankohtaa. Sosiaali- ja terveysministeriö ja oikeusministeriö katsovat, että puolisolle on perusteltua ilmoittaa sukupuolen vahvistamisesta vasta siinä vaiheessa, kun sukupuoli vahvistetaan.

Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies tuo lausunnossaan esiin, että 3 §:n 2 momentin tarkoitus jää epäselväksi. Lainkohdan mukaan säännöksiä, jotka koskevat raskaana olevaa, imettävää tai synnyttänyttä

naista, sovelletaan raskaana olevaan, imettävään tai synnyttäneeseen henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Perusteluihin olisi ollut aiheellista lisätä havainnollistavia esimerkkejä tilanteista, joissa säännös voisi tulla sovellettavaksi. Sateenkaariperheet, Amnesty ja Naisjärjestöjen keskusliitto katsovat, että säännöksen sijaan liitännäislakeja tulisi uudistaa kokonaisvaltaisesti.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että säännös voisi tulla sovellettavaksi ainakin neuvolapalveluissa, joista säädetään terveydenhuoltolain 15 §:ssä. Palveluiden tarkemmasta sisällöstä säädetään mainitun 15 §:n 2 momentissa sekä neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta annetussa valtioneuvoston asetuksessa (338/2011), jossa myös viitataan lasta odottavaan naiseen ja äitiin (1, 7 ja 15 §). Lisäksi raskaana olevan ja imettävän naisen tutkimuksen osallistumisen edellytyksiä koskevaa lainsäädäntöä on Suomessa suoraan sovellettavissa EU-säädöksissä eli EU:n kliinisiä lääketutkimuksia koskevassa asetuksessa (536/2014, 33 artikla), kliinisiä laitetutkimuksia ja in vitro-diagnostiikkaan koskevia suorituskyvyn arviointitutkimuksia sääntelevissä lääkinnällisiä laitteita koskevissa EU-asetuksissa (745/2017, 66 artikla ja 746/2017, 62 artikla). Näitä esimerkkejä on kuvattu myös hallituksen esityksen sivuilla 16, 17 ja 92-93.
>
> Raskaana olevaa koskeva sääntely on jatkossa ehdottavien lakimuutosten myötä pääosin sukupuolineutraalia. Edellä todetusti kuitenkin osa lääketieteellistä tutkimusta koskevasta lainsäädännöstä, jossa suojellaan raskaana olevaa ja imettävää naista, on suoraan kansallisesti sovellettavaa EU-sääntelyä, jonka sanamuotoja ei voida muuttaa kansallisella lailla. Ehdotetun lain 3 §:n 2 säännöksen tarkoituksena on varmistaa, että jos voimassa olevassa tai jossain tulevassa kansallisessa tai EU-lainsäädännössä on säännöksiä, jotka koskevat ja suojaavat raskaana olevaa tai imettävää naista, sovelletaan niitä myös raskaana olevaan henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta.

Professori Helin nostaa lausunnossaan esiin, että 3 §:n 3 momentin mukaan hedelmöityshoitolakia ja isyystutkimuslakia sovellettaessa henkilöä, jonka sukupuoli on vahvistettu mieheksi, koskee mitä mainituissa laeissa säädetään naisesta ja henkilöä, jonka sukupuoli on vahvistettu naiseksi, koskee mitä mainituissa laeissa säädetään miehestä. Helin pitää säännöstä monimutkaisesti kirjoitettuna, sillä tarkoituksena on säätää vain, että hoidettavaa / tutkittavaa on näissä tapauksissa 3 §:n 1 momentin pääsäännöstä poiketen kohdeltava biologisen sukupuolensa mukaisesti. Lisäksi Helin katsoo, että säännös on virheellinen, koska ensinnäkin isyystutkimuslaissa ei säädetä mitään ”naisesta”, joten soveltamissäännös on tältä osin tarpeeton. Toiseksi säännöstä kirjoitettaessa ei ole otettu huomioon ”takaisinvahvistustilanteita”, toisin sanoen tapauksia, joissa henkilö uuden vahvistuksen kautta palaa biologiseen sukupuoleensa. Professori Helin katsoo, että tilanteessa, jossa soveltamissäännös koskisi vain kahta tiedettyä lakia, olisi parempi tehdä muutokset suoraan kyseisiin lakeihin.

> Sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö toteavat, että hallituksen esitysluonnoksesta järjestetyllä lausuntokierroksella kyseinen momentti oli eri tavalla muotoiltu (viitattiin lisääntymisbiologiseen sukupuoleen). Tämä termi sai runsaasti kriittistä palautetta ja muotoilua päädyttiin sen vuoksi muokkaamaan jatkovalmistelussa.

Lausuntokierroksella pidettiin ’syntymässä määritelty sukupuoli’ -käsitettä parempana kuin lausuntokierroksella ollutta ehdotusta. Professori Helinin nostamien näkökohtien vuoksi sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö ehdottavat momentin muotoilemista uudelleen ja esittävät sukupuolen vahvistamista koskevan lakiehdotuksen (lakiehdotus 1) 3 §:n 3 momentin muuttamista seuraavasti:

> Sen estämättä mitä 1 momentissa säädetään, sovellettaessa hedelmöityshoidoista annettua lakia (1237/2006) tai oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annettua lakia (378/2005) henkilön sukupuolena pidetään henkilön syntymässä määriteltyä sukupuolta.

LHB-Liitto esittää lausunnossaan, että “Tämän lain mukaisesti vahvistettua sukupuolimerkintää on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, ellei toisin säädetä tai elleivät tasa-arvodirektiivin tarkoittamat yksityisyys- ja säädyllisyyskysymykset muuta edellytä.”

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että esityksen mukaan vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Tämä vastaa myös voimassa olevaa sääntelyä. Tämä koskisi muun muassa lähtökohtaisesti myös sovellettaessa tasa-arvolain kiintiösäännöksiä. Säännöksen tarkoitus on turvata se, että henkilö tulee kohdelluksi vahvistetun sukupuolensa mukaisesti.

Trasek huomauttaa lausunnossaan, että vaikka sukupuolensa vasta varusmiespalveluksen jälkeen vahvistanut nainen vakiintuneen käytännön mukaan rinnastetaan vapaaehtoisen asepalveluksen käyneeseen, laissa tätä ei ole säädetty.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että valmistelun aikana nousi esiin mahdolliset tarpeet muokata asevelvollisuuslakia, jotta varusmiespalveluksen läpikäynyt ja sen jälkeen sukupuolen naiseksi vahvistanut voisi säilyttää reserviläisstatuksen. Asevelvollisuuslain mahdollisesti edellyttämät muutokset katsottiin kuitenkin tarkoituksenmukaiseksi valmistella osana asevelvollisuuslain muita muutoksia.

Vanhemmuuden määräytyminen

Lausunnoissa esitettiin, että vanhemmuusmerkintöjen tulisi määräytyä vahvistetun sukupuolen mukaisesti. Tätä korostivat lausunnoissaan Seta, Asianajajaliitto, Monimuotoiset perheet, Sateenkaariperheet, Naisjärjestöjen keskusliitto, Trans ry ja Väestöliitto. Lisäksi Seta, Asianajajaliitto, Monimuotoiset perheet, Sateenkaariperheet, Amnesty, Naisjärjestöjen keskusliiton, Yhdenvertaisuusvaltuutetun ja Trans ry lausunnoissa katsottiin, että vanhemmuusmerkinnän tai perheoikeudellista asemaa koskevien tietojen tulisi olla sukupuolineutraaleja.

Sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö toteavat, että valmistelun aikana oli esillä myös vaihtoehto, jonka mukaan vanhemmuusmerkinnät olisivat määräytyneet vahvistetun sukupuolen mukaan. Translainsäädännön uudistamisen seuranta- ja arviointiryhmässä pidettiin kuitenkin myös henkilön itsemääräämisoikeutta tärkeänä vanhemmuusnimikkeen suhteen. Vanhemmuusnimikkeen määräytyminen vahvistetun sukupuolen mukaisesti ei olisi mahdollistanut itsemääräämisoikeuden toteutumista nimikkeissä, jonka vuoksi hallituksen esityksessä on päädytty ratkaisuun, jossa vanhemmuus määräytyy ensin vanhemmuuslain mukaisesti ja vanhemmuusnimikettä on mahdollista halutessaan muuttaa.

Sukupuolitetut vanhemmuusnimikkeet perustuvat voimassa olevaan vanhemmuussääntelyyn, eikä tähän lähtökohtaan ole esitetty muutosta 1.1.2023 voimaan tulevan vanhemmuuslain myötä. Vanhemmuuslaissa säännökset on pyritty kirjoittamaan sukupuolineutraaliin muotoon siten, että niissä viitataan nais- tai miessukupuoleen vain siltä osin kuin se on välttämätöntä.

Professori Helin nostaa lausunnossaan esiin 4 §:n 1 momenttiin liittyen, että jos aviomies on biologisilta ominaisuuksiltaan nainen, tiedetään jo etukäteen pelkän väestörekisterissä olevan tiedon perusteella, että olettama ei ole oikea. Tällaiseen olettamaan perustuva isyys on hauras, sillä se on vanhemmuuslain mukaan kumottavissa kahden vuoden ajan lapsen syntymästä ja useassa tapauksissa sen jälkeenkin. Sääntely on tämän vuoksi lapsen edun kannalta arveluttava. Ehdotettu laki kärjistää professori Helinin mukaan ongelmaa, koska sukupuolen vaihtaminen edestakaisin käy nykyistä olennaisesti helpommaksi. Tämä tekee mahdolliseksi sen, että laajaa isyysolettamaa käytetään adoptiolain kiertämiseen. Tämä voidaan toteuttaa niin, että raskaana olevan naisen naispuolinen aviopuoliso vahvistuttaa sukupuolensa olevan mies ja lapsen synnyttyä palaa ”takaisinvahvistuksella” aikaisempaan sukupuoleensa pyytäen samalla vanhemmuusnimikkeen muuttamista ehdotetun lain 5 §:n nojalla. Näin lapsi saa kaksi äitiä, ja perheen sisäistä adoptiota koskevat, lapsen etua turvaavat säännökset tulevat sivuutetuiksi. Jos isyysolettama päädytään kuitenkin pitämään niin laajana kuin hallitus esittää, sitä koskeva säännös olisi professori Helinin mukaan kirjoitettava uudelleen tavalla, joka ei peittele sen sisältöä. Vanhemmuuslain 3 § voisi tällöin kuulua: Äidin aviopuoliso on avioliiton aikana syntyneen lapsen isä, jos hän lapsen syntymän hetkellä oli oikeudelliselta sukupuoleltaan mies. Myös ehdotetun 4 §:n 2 momentti on professori Helinin mukaan ongelmallinen. Sen mukaan säännöksessä mainittuja vanhemmuuslain pykäliä sovelletaan sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Tarkoitus on ollut sanoa, että isyys ja äitiys määräytyvät 3 §:ssä olevasta pääsäännöstä poiketen biologisen sukupuolen perusteella. Ajatukseen ei ole huomauttamista, mutta säännös on tarpeeton, koska vanhemmuuslain säännökset osoittavat asian jo nyt yksiselitteisesti. Myös Väestöliitto piti vanhemmuuden määräytymistä koskevaa pykälää epäselvänä ja ehdotti siihen parannusehdotuksia.

Sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö toteavat, että säännökset on kirjoitettu eduskunnan vastikään hyväksymän ja 1.1.2023 voimaan tulevan vanhemmuuslain pohjalta. Ministeriöt eivät pidä perusteltuna tehdä ehdotetun kaltaisia muutoksia vanhemmuuslain keskeisiin määritelmiin sukupuolen vahvistamista koskevan lain johdosta. Myöskään sukupuolen vahvistamista koskevan lakiehdotuksen säännöksiä ei ole tarpeen muuttaa.

Sosiaali- ja terveysministeriö ja oikeusministeriö toteavat, että esille tuotu esimerkki on mahdollinen, mutta kuvitteellinen. Perheen sisäisen adoption toteuttaminen olisi käytännössä realistisempi tapa perheen perustamiseen kuin esimerkissä esitetty kaksinkertaiseen sukupuolen vahvistamiseen perustuva malli. On myös jo nykyisellään mahdollista, että isyysolettaman mukainen isä ei todellisuudessa ole siittänyt lasta. Jos lapsen sukuasemasta on epäselvyyttä, vanhemmuuslaki tarjoaa useita vaihtoehtoja lapsen sukuaseman selvittämiseen ja korjaamiseen pian lapsen syntymän jälkeen. Lisäksi, jos lapsi on saanut alkunsa parin yhteisistä hedelmöityshoidoista, tulisi hedelmöityshoitosuostumuksen antaneesta kumppanista yleensä joka tapauksessa lapsen toinen vanhempi. Ministeriöt eivät ole arvioineet olevan riittäviä perusteluita sille, että isyysolettamasta tulisi poiketa sukupuolensa vahvistaneiden henkilöiden osalta.

Sukupuolen vahvistamista koskevan lain 4 §:n 2 momentin osalta sosiaali- ja terveysministeriö sekä oikeusministeriö toteavat sen tarkoituksen olevan selkeyttävä ja yhtyvät professori Helinin huomioon, että vanhemmuuslain säännökset osoittavat jo asian. Koska sukupuolen vahvistamista koskevassa laissa on muutoin säännökset sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista vanhemmuuteen, on pidetty selkeämpänä ratkaisuna sitä, että vanhemmuuslakia koskevat soveltamissäännökset on keskitetty samaan säännöksen.

Vanhemmuusnimikkeen muuttaminen

Ihmisoikeusliitto ja Naisjärjestöjen keskusliitto katsovat, että vanhemmuusmerkintä tulee voida korjata myös ennen lain voimaantuloa syntyneiden lasten osalta.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että esityksen mukaan vanhemmuusmerkintä voidaan korjata myös ennen lain voimaantuloa syntyneiden lasten osalta.

Monimuotoiset perheet toteavat lausunnossaan, että on ongelmallista, että vanhemmuusnimikkeen ohella väestötietojärjestelmään jää edelleen näkyviin tietoja, jotka paljastavat vanhemman transtaustan heille, jotka pääsevät näihin tietoihin käsiksi. Monimuotoiset perheet esittävät, että jos sukupuolittuneita nimikkeitä ei voida muuttaa, rajataan voimakkaasti sitä joukkoa, joka pääsee käsiksi näihin tietoihin. Sateenkaariperheet ry vaatii, että myös perheoikeudelliseen asemaan liittyvien merkintöjen sukupuolitus tulisi olla mahdollista muuttaa. Jos perheoikeudelliseen asemaan liittyvien kirjausten sukupuolitusta ei voi muuttaa, täytyy perheoikeudelliseen asemaan liittyvien kirjausten antamista väestötietojärjestelmästä rajata mahdollisimman tiukasti, jotta vain niille tahoille, jotka ehdottomasti tarvitsevat nämä tiedot, annetaan pääsy niihin. Amnestyn mukaan hallituksen esittämä malli erillisen vanhemmuusnimikkeen luomisesta perheoikeudellista asemaa koskevien tietojen rinnalle ja käyttöönoton vapaaehtoisuus eivät turvaa riittävästi transtaustaisten vanhempien ja heidän lastensa oikeuksia. Esitetyssä sääntelymallissa transtaustaisilla vanhemmilla ei useimmiten olisi mahdollisuutta saada vahvistetun sukupuolensa mukaista nimikettä kirjatuksi heti vanhemmuuden määräytymisen tai vahvistamisen yhteydessä. Muun muassa Naisjärjestöjen

keskusliiton mukaan esityksen tulee varmistaa se, että arkaluontoista tietoa vanhemman transtaustasta ei muutoksen jälkeen paljastu väestötietojärjestelmästä aina viranomaisen kanssa asioidessa. Väestöliitto korosti, että on lapsen näkökulmasta tärkeää, että hänen sosiaalisen äitinsä tai isän rooliaan toteuttava henkilö on myös rekistereissä nimetty samalla nimikkeellä. Asianajajaliitto toteaa myös, että sellaisessa tilanteessa jossa henkilön oikeudellinen sukupuoli on jo ehditty vahvistaa, tulisi vanhemmuusnimikkeen muuttamisen tapahtua ilmoitusmenettelyllä.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että esityksen mukaan alkuperäiset lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevat tiedot, jotka kuvaavat vanhemmuuslain (775/2022) mukaan määräytynyttä vanhemmuutta, säilyisivät ennallaan väestötietojärjestelmässä. Nämä tiedot esitetään säilytettäväksi, sillä osa viranomaisista tarvitsee jatkossakin tarkkoja perheoikeudellisia tietoja. Tällaisia viranomaisia voidaan arvioida olevan esimerkiksi Kela, kunnalliset lastenvalvojat ja kunnallinen terveydenhuolto, joka on jatkossa hyvinvointialueiden järjestämisvastuulla, sekä esimerkiksi tuomioistuimet. Osalle tietoja vastaanottavista tahoista riittäisi kuitenkin vain vanhemmuusnimikettä koskeva tieto, eivätkä ne tarvitsisi tarkempaa lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevaa tietoa. Näin on arvioitu olevan joissain kunnan palveluissa, arviolta vähintään kymmenissä mutta mahdollisesti jopa sadoissa palveluissa.

Tieto muuttuneesta vanhemmuusnimikkeestä voi paljastaa henkilön transtaustan. Tämän on arvioitu edellyttävän kyseisen tiedon luovuttamista koskevaa sääntelyä, jollaista esityksessä ehdotetaan. Myös muuttunut vanhemmuusnimike yhdistettynä yksityiskohtaisiin lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskeviin tietoihin voi paljastaa henkilön transtaustan ja siksi yksityiskohtaisia lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevia tietoja tulisi luovuttaa vain niitä tarvitseville tahoille. VTJ-lain tietojen luovuttamista koskevien säännösten on arvioitu hallituksen esityksessä ja arvioidaan yhä riittävästi turvaavan lapsen ja vanhemmuusnimikettään muuttaneen vanhemman yksityisyyttä ja henkilötietojen suojaa tältä osin.

Esityksellä pyritään parantamaan henkilön yksityiselämän suojaa sillä, että henkilö voi halutessaan muuttaa vanhemmuusnimikkeen, eikä hänen transtaustansa tällöin ilmene lapsen päivittäisiä asioita hoitaessa. Käytännön toimeenpanon osalta ministeriö tuo kuitenkin esiin sen, että koska vanhemmuusnimikettä koskevan tietosisällön käyttöönotto olisi vapaaehtoista ja väestötietojärjestelmästä tietoa saavien organisaatioiden itsensä päätettävissä, voidaan vaikutuksien henkilön yksityisyyden suojaan tältä osin arvioida toteutuvan vähitellen ja myös riippuen viranomaisesta, jonka kanssa kyseinen henkilö asioi. Muutoksen vanhemmuusnimikkeeseen voi tehdä halutessaan jo samaan aikaan, kun sukupuolen vahvistaa toiseksi.

Hallituksen esityksestä annetun lausuntopalautteen perusteella arvioitiin sitä, tulisiko vanhemmuusnimikkeiden muuttamisessa olla lähtökohtana hakemusmenettelyn sijaan rekisteröidyn ilmoitus muuttuneiden olosuhteiden vuoksi tehtävästä uudesta rekisterimerkinnästä, josta säädetään VTJ-lain 75 §:ssä. Esityksessä päädyttiin

pitäytymään hakemusmenettelyssä, sillä kyseessä ei olisi alun perinkään henkilön itsensä ilmoittama tieto vaan lapsen ja vanhemman perheoikeudellisten tietojen perusteella viranomaisen lisäämä tieto. Sen muuttaminen ei myöskään olisi mahdollista kaikille, vaan ainoastaan sukupuolensa vahvistaneille henkilöille.

Valmistelussa selvitettiin eri vaihtoehtoja vanhemmuusnimikkeen muuttamiseen ja myös perheoikeudelliseen asemaan liittyvien tietojen sukupuolituksen muuttaminen oli esillä yhteä vaihtoehtona. Tämän vaihtoehdon arvioitiin olevan kuitenkin tietojen luotettavuuden näkökulmasta heikompi ratkaisu kuin nyt valittu vaihtoehto eikä sillä olisi saavutettu laajempaa yksityisyydensuojaa sukupuolen korjaamista koskevissa tilanteissa. Lisäksi pohdittiin väestötietojärjestelmään tallennettavien perheoikeudellista asemaa koskevien tietosisältöjen eriyttämistä toisistaan, mutta sitä vaihtoehtoa ei arvioitu voitavan toteuttaa ehdotetussa siirtymäajassa ja sen kustannukset ovat ehdotetuista vaihtoehdoista selkeästi suurimmat.

Professori Helin nostaa lausunnossaan esiin vanhemmuusnimikkeen muuttamisen osalta, että jos ehdotettu säännös jää lakiin, sitä olisi muutettava niin, että sen sisältö voidaan ymmärtää muutoinkin kuin perusteluiden kautta. Säännöksestä olisi käytävä ilmi se, ettei vanhemmuusnimikkeen muuttaminen vaikuta lapsen ja vanhemman oikeudellisiin suhteisiin. Lisäksi vanhemmuusnimikkeen muuttaminen koskettaa myös lasta, minkä vuoksi on yllättävää, että lapselle ei ehdoteta vanhemmuusnimikkeen muuttamista koskevassa menettelyssä mitään asemaa. Suomen Asianajajaliitto korostaa lisäselvityksessään, että on lapsen oikeuksien kannalta välttämättömänä, että lapsen oikeudellinen asema suhteessa vanhempaan ei muutu vanhemman vanhemmuusnimikkeen muuttamisen myötä. Monimuotoiset perheet -verkosto näkee lisäselvityksessään, että lapselle on hyvä antaa tieto vanhemman sukupuolen vahvistamisesta ja etenkin vanhemmuusmerkinnän muutoksesta.

Sosiaali- ja terveysministeriö ja oikeusministeriö toteavat, että lapsen asemaa on arvioitu valmistelun aikana. Esitykseen sisältyvillä muutosehdotuksilla pyritään varmistamaan, ettei vanhemmuusnimikkeen muutoksella ole vaikutuksia lapsen oikeudelliseen asemaan. Koska Helininkin tavoittelema oikeustila saavutetaan muiden lainsäädäntöehdotusten kautta, Helinin ehdottama muutos on tarpeeton.

Vanhemmuusnimikkeen muuttamisella on arvioitu olevan suurempi merkitys sukupuoltaan vahvistavalle henkilölle itselleen kuin hänen lapsilleen tai alaikäisten lastensa muille huoltajille. Perheenjäsenten suostumusta ei tästä syystä ole asetettu hakemuksen hyväksymisen edellytykseksi, vaikka asiasta on luonnollisesti suositeltavaa keskustella myös muiden perheenjäsenten kanssa ennen nimikkeen muuttamista koskevan hakemuksen tekemistä. Vaikka lapselle on kaikissa lasta koskevissa asioissa annettava mahdollisuus näkemystensä ilmaisemiseen, on arvioitu, että kun vanhemmuusnimikkeen muuttamisella ei ole vaikutuksia lapsen asemaan ja ne vaikutukset joita on havaittu, on tämän esityksen ehdotuksilla poistettu, ei tässä kysymyksessä lapsen kuuleminen ole välttämätöntä.

Digi- ja väestötietovirastolla olisi kuitenkin velvollisuus ilmoittaa hakijan alaikäisten lasten huoltajille vanhemmuusnimikkeen muuttamisesta. Sukupuoltaan vahvistava ja vanhemmuusnimikettään muuttava vanhempi ei välttämättä ole lastensa huoltaja. Säätämällä Digi- ja väestötietoviraston velvollisuudesta tehdä ilmoitus lasten huoltajille varmistetaan, että lapsi saa tiedon vanhempansa nimikkeen muuttamisesta myös siinä tilanteessa, että kyseisellä vanhemmalla itsellään ei ole huoltajalle lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:ssä säädettyä velvollisuutta kertoa lapselle asiasta.

Hallituksen esityksessä on kuvattu vaikutusten arvioinnissa tutkimustuloksia lasten ja vanhempien kokemuksista vanhemman sukupuolenkorjausprosessin osalta (s. 69 alkaen). Hallituksen esityksen valmistelun aikana on selvitetty myös mitä käytännön vaikutuksia vanhemmuusnimikkeen muutoksilla voi olla lasten arkeen ja hyvinvointiin. Tätä tiedusteltiin lapsilta lausuntokierroksen aikana järjestetyssä verkkokuulemisessa. Lisäksi haluttiin selvittää sitä, mitä mieltä lapset ja nuoret ovat siitä, että vanhempi voisi muuttaa virallisen vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen ja tulisiko heidän näkemyksensä mukaan vanhemman keskustella heidän kanssaan ennen nimikkeen muuttamista. Kyselyyn vastasi yhteensä 16 vastaajaa. Vastaajista suurin osa piti tärkeänä mahdollisuutta muuttaa vanhemmuusnimike. Tuloksia on kuvattu tarkemmin hallituksen esityksen sivuilla 70-71.

Ulkomaisen päätöksen tunnustaminen

Ihmisoikeusliitto tuo lausunnossaan esiin, että ulkomailla vahvistettu juridinen sukupuoli on tärkeää tunnustaa Suomessa. Tunnustamisen tulee tapahtua automaattisesti.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että vieraassa valtiossa tehdyn sukupuolen vahvistamisen tunnustamisen edellytyksenä olisi, että päätös on voimassa siinä valtiossa, jossa se tehtiin ja että henkilöllä on hyväksyttävä liittymä valtioon, jossa päätös on tehty. Tällainen liittymä on kansalaisuus tai asuinpaikka. Tällainen päätös tunnustettaisiin ilman eri vahvistusta. Joissain maissa on olemassa laissa säädetty menettely sukupuolen oikeudelliseksi vahvistamiseksi, mutta henkilön ei tarvitse hakea päätöstä sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta voidakseen ottaa sukupuoli-identiteettinsä mukaisen sukupuolen käyttöön esimerkiksi henkilöllisyyttä todistavissa asiakirjoissa kuten passissa. Myös tällaisessa tilanteessa on perusteltua, että henkilö voi saattaa Suomen väestötietojärjestelmään tallennetut tiedot vastaamaan hänen viralliseen kansalaisuusvaltion myöntämään henkilöllisyystodistukseen vahvistettua sukupuolta. Jotta kaksoiskansalaisen päätös sukupuolen vahvistamisesta voidaan tunnustaa, tulisi sen olla tehty jommassakummassa henkilön kansalaisuusvaltiossa tai kolmannessa maassa, jossa hänellä oli asuinpaikka, kun päätös tehtiin.

Seta katsoo, että lainvalmistelussa ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota siihen tosiasiaan, että joissakin maissa juridinen sukupuoli voidaan vahvistaa joksikin muuksi kuin naiseksi tai mieheksi. Tällainen päätös

tulisi voida tunnustaa oikein myös Suomessa. Tähän ongelmaan hallituksen esitys ei tarjoa ratkaisua. Seta katsoo, että ongelma tulisi ratkaista säätämällä Suomessa muusta oikeudellisesti tunnustettavasta sukupuolikategoriasta naisen ja miehen lisäksi. Myös Väestöliitto kiinnittää tähän huomioita lausunnossaan.

> Sosiaali- ja terveysministeriö vastauksenaan viittaa jo aiemmin esiin tuomaansa seikkaan, että tämän esityksen yhteydessä ei muuteta sitä lähtökohtaa, että oikeusjärjestyksessä tunnistetaan tällä hetkellä vain nainen ja mies väestötietojärjestelmään merkittävinä olevina sukupuolina.

Professori Helin nostaa lausunnossaan esiin, että säädettäessä ulkomaisen päätöksen tunnustamisesta ei voida tietää, millaiseen lainsäädäntöön ja millaiseen menettelyyn päätös perustuu. Sen vuoksi tunnustamista koskeviin säännöksiin otetaan yleensä ordre public –varauma, jonka mukaan päätöksen tunnustamisesta voidaan kieltäytyä, jos sen tunnustaminen olisi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaista. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn käsityksen mukaan ordre public -periaatetta voidaan soveltaa ilman nimenomaista säännöstäkin, mutta käytännössä ordre public –varaumasta säädetään yleensä nimenomaisesti, mikä onkin selkeintä. Näistä syistä olisi perusteltua, että 6 §:n 1 momenttia täydennetään tällaisella varaumalla. Lausunnossa myös kysytään, onko oikein, että ulkomainen, suppeat oikeusvaikutukset tuottava ratkaisu tulkitaan Suomessa sukupuolen vaihtamiseksi. Professori Helinin mukaan olisi syytä harkita sitä, että 6 §:n tulkinnanvaraisuutta vähennetään tunnustamalla vain sellaiset ulkomaiset ratkaisut, joissa henkilön sukupuoli katsotaan ratkaisun seurauksena vahvistetuksi pääasiallisesti tässä laissa säädettyä vastaavin oikeusvaikutuksin. Hallituksen esityksessä lienee pidetty itsestään selvänä, että sukupuolen vahvistamisessa on aina sovellettava Suomen lakia, vaikka hakija olisi ulkomaan kansalainen. Olisi vielä harkittava, tarvitaanko asiasta nimenomainen säännös.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että ordre public –varaumaa pohdittiin valmistelun aikana, mutta se päädyttiin jättämään pois säännöksestä sen vuoksi, että sen soveltaminen on mahdollista myös ilman kyseistä säännöstä.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että hallituksen esityksen säännöskohtaisissa perusteluissa todetaan esimerkiksi Iso-Britannian osalta, että siellä on olemassa laissa säädetty menettely sukupuolen oikeudelliseksi vahvistamiseksi, mutta henkilön ei tarvitse hakea päätöstä sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta voidakseen ottaa sukupuoli-identiteettinsä mukaisen sukupuolen käyttöön esimerkiksi henkilöllisyyttä todistavissa asiakirjoissa kuten passissa. Myös tällaisessa tilanteessa on perusteltua, että henkilö voi saattaa Suomen väestötietojärjestelmään tallennetut tiedot vastaamaan hänen kansalaisuusvaltionsa myöntämään henkilöllisyystodistukseen vahvistettua sukupuolta. Koska kansalliset menettelyt sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen osalta vaihtelevat, sukupuolen vahvistamista koskevan lakiehdotuksen 6 §:n 2 momentin mukaan päätöksenä, jota 1 momentissa tarkoitetaan, pidetään tuomioistuimen ja muun viranomaisen päätöstä tai muuta toimenpidettä tai rekisteröintiä, jos henkilön sukupuoli katsotaan tällaisen toimenpiteen seurauksena vahvistetuksi siinä valtiossa, jossa päätös, toimenpide tai rekisteröinti tehtiin. Eli toimenpiteen seurauksena tulisi säännöksen mukaan olla se, että

sukupuoli tulisi vahvistetuksi kyseisessä valtiossa. Sosiaali- ja terveysministeriö ei näe tarpeelliseksi muuttaa säännöstä.

Sovellettavan lain osalta sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että sukupuolen vahvistamista koskevan lakiehdotuksen mukaisesti henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos laissa säädetyt edellytykset täyttyvät. Sukupuolen vahvistamiseen sovelletaan ehdotettua lakia ja menettelyyn hallintolakia. Ulkomaisen päätöksen tunnustamista koskevaa asiaa ratkaistaessa on selvitettävä sen valtion lainsäädäntö, jossa toimenpide on suoritettu, jotta ehdotetun lain 6 §:n edellytyksistä voidaan varmistua. Sovellettavasta laista ei ole erillistä säännöstä nykyisin voimassa laissa, eikä sosiaali- ja terveysministeriö pidä tarpeellisena lisätä sitä myöskään ehdotettuun lakiin.

Muutoksenhaku

Naisjärjestöjen keskusliiton mukaan muutoksenhaun suhteen esityksessä olisi syytä selventää, miten muutoksenhaku toimisi ja olisiko muutoksenhaku aina välttämätön vai olisiko mahdollista vain tehdä uusi hakemus, mikäli aiempi hakemus on hylätty.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että sukupuolen vahvistamista koskevassa laissa tarkoitettuun päätökseen saa vaatia oikaisua. Oikaisuvaatimuksesta säädetään hallintolaissa. Oikaisuvaatimukseen annettuun päätökseen saisi hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa säädetään. Muutoksenhaussa noudatetaan normaalia suomalaista hallinto- ja hallintolainkäytön menettelyjä. Koska uuden hakemuksen tekemistä ei ole kielletty, voisi henkilö myös tehdä uuden hakemuksen.

Vaikutusten arviointi

LHB-Liiton mukaan sukupuolivaikutuksien arviointia ei ole tehty ja esittää, että laiminlyönnin johdosta lakiesitys tulisikin palauttaa takaisin Sosiaali- ja terveysministeriöön täydennettäväksi sukupuolivaikutusten arvioinnin osalta. Sosiologi Hart ja Naisten rintama pitävät sukupuolivaikutusten arviointia puutteellisena.

Hallituksen esityksessä on arvioitu sen vaikutuksia sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen sivulta 66 alkaen. Lakiehdotuksen merkittävimmät vaikutukset kohdistuvat sukupuolensa toiseksi vahvistaviin henkilöihin, jonka vuoksi myös sukupuolivaikutusten arvioinnissa on tuotu lakiehdotuksen vaikutuksia heihin esiin. Sosiaali- ja terveysministeriö tuo esiin, että useita niitä asioita, joita nostetaan lausuntopalautteessa ja valiokunnille toimitetuissa lausunnoissa mahdollisina (kielteisinä)

vaikutuksina, on käsitelty hallituksen esityksessä, vaikka niitä ei olisikaan käsitelty juuri sukupuolivaikutusten arvioinnin otsikon alla. Hallituksen esityksen s. 67 on arvioitu lakiehdotuksen vaikutuksia muun muassa pukeutumistiloihin. Hallituksen esityksen s. 66 on arvioitu mahdollisia väärinkäytöksiä. Lisäksi esimerkiksi säännöskohtaisissa perusteluissa ja nykytilan arvioinnissa on tuotu esiin vankilaan sijoittamisen mahdollisia vaikutuksia. Ministeriön käsityksen mukaan esityksen vaikutusten arvioinnin eivät ole puutteelliset tavalla, jonka vuoksi esitys tulisi palauttaa valmisteluun ministeriössä.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa lisäksi, että hallituksen esityksessä on tiiviisti esitetty lausuntopalaute. Lausuntopalautteesta on koottu lausuntoyhteenveto, joka on luettavissa julkisessa palvelussa osoitteessa https://stm.fi/hankkeet tunnuksella STM009:00/2021. Myös kaikki tulleet lausunnot ovat, yksityishenkilöiden lausuntoja lukuun ottamatta, luettavissa yllä mainitussa verkko-osoitteessa.

Professori Helin nostaa lausunnossaan esiin, että esitettyjen muutoksien johdosta on mahdollista, että henkilö, joka on oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, lisääntyy naisena ja että oikeudelliselta sukupuoleltaan nainen lisääntyy miehenä. Tämä tekee sellaiset, aiemmin varsin selkeät käsitteet kuin ”nainen”, ”mies”, ”äiti” ja ”isä” vaikeaselkoisiksi. LHB-Liiton mukaan sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu on määritelty tasa-arvolaissa, mutta lainsäädännössä ei määritellä mitä tarkoitetaan sukupuolella, naisella, miehellä jne. Lakiesityksessä sanojen merkityksiä muutetaan siten, että mies voi olla nainen ja nainen mies itsemäärittelyyn perustuen. Tämä muuttaa niin sanojen nainen ja mies merkitystä kuin koko sukupuolen käsitettä. Professori Puolimatkan mukaan sukupuolen vahvistamista koskeva laki merkitsee yhteiskunnan sääntöjen uudelleenkirjoittamista: laissa määritellään uudella tavalla, mitä tarkoittaa olla mies tai nainen. Lisäksi hänen mukaan ainoastaan biologisille naisille tulee sallia pääsy naisten kehollisen yksityisyyden ja turvallisuuden suojaksi rakennettuihin tiloihin (pukuhuoneisiin, suihkutiloihin, turvakoteihin, vankiloihin).

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että Suomessa voimassa olevan transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta koskevan lain mukaan sukupuolen vahvistaminen on nykysinkin mahdollista. Lisäksi nykyisinkin on ollut mahdollista, että sukupuolensa mieheksi vahvistanut synnyttää lapsen. Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen on arvioitu täyttyvän myös hormonihoitojen johdosta, jolloin lisääntymiskyky on voinut palautua hormonihoitojen loputtua. Henkilöiltä ei myöskään ole edellytetty nykyisinkään esimerkiksi sukupuolenkorjausleikkauksia sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että vahvistettua sukupuolta on pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Suomessa on voimassa hyvin vähän sääntelyä naisille ja miehille erillisistä tiloista. Vankeus- ja tutkintavankeuslakia sekä poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia lukuun ottamatta Suomessa on voimassa vain yksittäisiä säädöksiä, joissa säädetään erillisten tilojen tarjoamisesta naisille ja miehille. Pääsyä kyseisiin tiloihin ei kuitenkaan säännellä, eikä yksittäisen henkilön oikeudellinen sukupuoli siten vaikuta tiloihin pääsyyn.

Muut huomiot

LHB-Liitto esittää lausunnossaan lain nimeksi “Laki sukupuolimerkinnän vahvistamisesta”. Psykiatrisen vankisairaalan lausunnossa nostettiin esiin, että lakitekstissä käsite sukupuolen vahvistaminen tulisi muuttaa muotoon sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että sukupuolen vahvistamisella tarkoitetaan sitä, että henkilön oikeudellinen sukupuoli, eli väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty sukupuoli korjataan vastaamaan hänen sukupuoli-identiteettiään. Mainitussa laissa useissa pykälissä säädetään sukupuolesta. Lisäksi ehdotetussa lainsäädännössä säädetään niistä oikeusvaikutuksista, jotka liittyvät sukupuolittuneeseen lainsäädäntöön. Ministeriö ei pidä tarkoituksenmukaisena tuoda lainsäädäntöön uutta käsitettä ”sukupuolimerkintä” vakiintuneen ilmaisun ”sukupuoli” rinnalle. Ehdotetun lainsäädännön tarkoituksena on lisätä ihmisten itsemääräämisoikeutta ja kunnioittaa heidän sukupuoli-identiteettiään, ja hallituksen esityksessä ehdotettu lain nimike on linjassa tämän tavoitteen ja lainsäädännön sisällön kanssa. Ministeriö ei kannata lain nimikkeen muuttamista hallituksen esityksessä esitetystä.

Siirtymäsäännökset

Digi- ja väestötietoviraston tuo lausunnossaan esiin, että hallituksen esityksessä ei ole huomioitu, miten uuden lain voimaan tullessa nykyisen lain aikana vireille tulleet hakemukset käsitellään. Digi- ja väestötietovirasto esittää harkittavaksi, tulisiko näiden hakemusten käsittelystä säätää erikseen uudessa laissa.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että lakia lähtökohtaisesti aletaan soveltaa sen voimaantulopäivänä ja mitään ylimääräistä ei säädetä, jollei mainituista lähtökohdista haluta poiketa. Lailla sukupuolen vahvistamisesta on tarkoitus lisätä henkilön itsemääräämisoikeutta muun muassa erottamalla lääketieteelliset selvitykset sukupuolen vahvistamisesta. Siten lain tullessa voimaan hakemukselle asetetut edellytykset kevenevät. On kuitenkin mahdollista, että ennen sukupuolen vahvistamista koskevan lain voimaantuloa tehdystä hakemuksesta ei käy ilmi henkilön oma selvitys sukupuolen kokemuksestaan. Digi- ja väestötietoviraston olisi kuitenkin pyydettävä hallintolain 22 §:n mukaisesti hakijaa täydentämään hakemustaan tai saman lain 31–33 §:n nojalla huolehdittava siitä, että sillä on käytettävissään riittävä selvitys asian ratkaisemisen kannalta olennaisista seikoista, mikäli selvitys olisi puutteellinen. Näin ollen mahdollisen täydennyksen jälkeen hakemus olisi kuitenkin mahdollista ratkaista, vaikka se olisi tehty ennen sukupuolen vahvistamista

koskevan lain voimaantuloa. Mikäli henkilö olisi tehnyt hakemuksensa ennen sukupuolen vahvistamista koskevan lain voimaantuloa, eikä sitä olisi pystytty ratkaisemaan ennen uuden lain voimaantuloa, tulisi sukupuolen vahvistamista koskevan lain voimaantultua soveltaa harkinta-aikaa. Tämä saattaisi lisätä henkilön hakemuksen käsittelyä harkinta-ajan pituudella. Harkinta-aika on esitetty olevan 30 päivää, joten kyseessä olisi kuitenkin varsin kohtuullinen pidettävä pidennys. Lisäksi hakijan olisi vahvistettava hakemuksensa.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että ennen sukupuolen vahvistamista koskevan lain voimaantuloa Digi- ja väestötietoviraston on syytä antaa informaatio-ohjausta asiakkaille siitä, että sukupuolen vahvistamisen edellytykset ja menettely muuttuvat. Tällöin hakija voi myös itse harkita missä kohtaa tekee hakemuksensa Digi- ja väestötietovirastolle.

Digi- ja väestötietovirasto kiinnittää huomiota siihen, että hallituksen esityksen perusteluiden mukaan uusi vanhemmuusnimike lisätään myös kaikille ennen lain voimaantuloa väestötietojärjestelmään rekisteröidyille vanhemmille. Digi- ja väestötietovirasto esittää harkittavaksi, tulisiko asiasta säätää erikseen.

Sosiaali- ja terveysministeriö tuo esiin, että väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain 13 §:n 1 momentin 8 kohta tulee hallituksen esityksen mukaisesti voimaan 1.1.2023. Lain täytäntöönpanon vaatimien toimien vuoksi sosiaali- ja terveysministeriö esittää, että väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain muutossäädöksen voimaantulo porrastettaisiin siten, että 13 §:n 1 momentin 8 kohta tulee voimaan vasta 1.1.2024. Myös väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain 40 §:n muutos on tarkoituksen mukaista tulla voimaan samana ajankohtana. Voimaantulon porrastamista koskevan säännöksen muotoilu voisi olla esimerkiksi seuraava:

> Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2023. Sen 13 §:n 1 momentin 8 kohta ja 40 § tulevat kuitenkin voimaan vasta 1 päivänä tammikuuta 2024.

Sosiaali- ja terveysministeriön näkemyksen mukaan on lisäksi jossain määrin epäselvää tulisiko vanhemmuusnimikkeen lisäämisestä kaikille ennen lain voimaantuloa väestötietojärjestelmään rekisteröidyille vanhemmille säätää erikseen. Mikäli valiokunta katsoo, että tästä olisi perusteltua säätää siirtymäsäännöksellä sen muotoilu voisi olla esimerkiksi seuraava:

> [Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista
>
> Edellä 13 §:n 1 momentin 8 kohdassa tarkoitettu vanhemmuusnimike talletetaan säännöksen voimaantullessa lapsen vanhemmalle, jonka vanhemmuuden osoittava 13 §:n 1 momentin 8 kohdan mukainen perheoikeudellista asemaa koskeva tieto on säännöksen voimaantullessa talletettuna väestötietojärjestelmään.

Vanhemmuusnimikkeeksi talletetaan lapsen ja vanhemman perheoikeudellista asemaa koskevan tiedon perusteella joko äiti tai isä.]

Steriloimislaki

Ihmisoikeusliiton lausunnon mukaan sterilisaation saatavuutta ei tulisi kiristää, vaan pykälä tulisi säilyttää ennallaan huolimatta siitä, että lisääntymiskyvyttömyys poistetaan sukupuolen juridisen vahvistamisen ehdoista. Sterilisaatio voi olla henkilön henkiselle hyvinvoinnille hyvin merkittävä toimenpide osana sukupuoliristiriidan hoitoa.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että steriloimislain 1 §:n 7 kohdan mukaan steriloimiseen voidaan mainitun lain säännöksiä noudattaen asianomaisen henkilön pyynnöstä ryhtyä, kun henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja elää tämän sukupuolen mukaisessa roolissa. Mainittu kohta lisättiin steriloimislakiin nykyisen translain säätämisen yhteydessä. Lainkohdan perusteluissa todetaan, että koska oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen olisi mahdollista vain sillä edellytyksellä, että henkilö on lisääntymiskyvytön, on steriloimislaissa tarpeen mahdollistaa steriloiminen myös tilanteissa, joissa hakija kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen (HE 56/2001 vp).

Nykyinen translaki esitetään kumottavaksi, eikä uudessa laissa sukupuolen vahvistamisesta edellytyksenä olisi enää voimassa olevan lain tavoin lisääntymiskyvyttömyysvaatimusta. Tämän vuoksi steriloimislain 1 §:n 7 kohta kumottaisiin tarpeettomana. Kumoamisen seurauksena transsukupuolinen henkilö ei voisi saada sterilointia pelkästään transsukupuolisuuden perusteella vaan tilanteessa sovellettaisiin lain 1 §:n 1–6 kohdassa säädettyjä steriloimisen perusteita. Steriloimislaissa ei säädetä sellaisen steriloinnin tekemisen edellytyksistä, joka tapahtuu muun lääketieteellisen toimenpiteen seurauksena. Säännöksen kumoaminen ei siten olisi esteenä sellaiselle steriloimiselle, joka on seurausta sukupuolenkorjausleikkauksesta tai joka muuten liittyy sukupuolidysforian hoitoon.

Äitiysavustuslaki

Monimuotoiset perheet huomauttaa, että samalla kun äitiysavustuslakia muutetaan, olisi ollut syytä tarkastella lain sisällön ja äitiysavustuksen nimen muuttamista siten, ettei kyseessä ole vain äideille vaan ennen kaikkea lapselle ja koko perheelle suunnattu avustus. Lisäksi lausunnon mukaan, jos lapsen synnyttäjä ei ole suomalaisen sosiaaliturvan piirissä, perhe ei saa äitiysavustusta, vaikka lapsen isä olisi suomalainen ja lapsi syntyisi Suomessa. Sateenkaariperheet esittää, että äitiysavustuksen ja äitiysavustuslain nimi tulisi muuttaa myös sukupuolineutraaliksi. Naisjärjestöjen keskusliiton mukaan äitiysavustuslaki tulisi korjata käyttämään sukupuolineutraalia kieltä. Samalla äitiyspakkauksen nimike tulee muuttaa vastaamaan perhevapaauudistuksen sukupuolineutraalia terminologiaa.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että esityksellä tehtäisiin äitiysavustuslakiin välttämättömät muutokset, joilla varmistetaan raskaana olevan henkilön oikeus etuuteen oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta. Laajempi äitiysavustuslain mahdollisten muutostarpeiden arvioiminen ei ole kuulunut tämän hallituksen esityksen valmisteluun.

Laki raskauden keskeyttämisestä

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies kiinnittää huomiota siihen, että raskauden keskeyttämisestä annetun lain sääntelytekninen ratkaisu poikkeaa eräiden muiden nyt ehdotettujen liitelakien kohdalla omaksutusta ratkaisusta ja katsoo, että lainsäädännön johdonmukaisuus ja selkeys edellyttäisivät, että liitelakeja muutetaan yhdenmukaisella tavalla. Lisäksi lain 7 §:n 1 momentin sana ”isä” tulisi mainitussa lainkohdassa korvata sukupuolineutraalilla käsitteellä. Trans ry:n mukaan sukupuolen vahvistamisesta riippumatta -ilmaisu on epäselvä ja se luo jälleen tarpeettoman lainkohdan, jossa sukupuolensa vahvistaneita ei kohdalla täysin juridisen sukupuolensa mukaan. Mikäli juridiseen sukupuoleen viittaavan pykälän lisääminen on todella ainoa vaihtoehto, olisi parempi muotoilu “mitä tässä laissa säädetään naisesta, sovelletaan raskaana olevaan henkilöön juridisesta sukupuolesta riippumatta”.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että raskauden keskeyttämisestä annetun lain sääntely on vanhaa ja se vaatisi myös perusteellista sisällöllistä tarkastelua. Erityisesti lain 2 §:n avaaminen on ongelmallista, koska pykälän sääntelyä tulisi tarkastella ihmisoikeusvelvoitteiden näkökulmasta ja pykälässä käytetty kieli on vanhentunutta ja loukkaavaakin (”vajaamielinen” ja ”häiriintynyt sieluntoiminta”). Tällainen tarkastelu, mukaan lukien mainitun 2 §:n sisällöllinen muuttaminen, ei kuitenkaan kuulunut tämän hallituksen esityksen valmisteluun. Tämän vuoksi raskauden keskeyttämistä koskevan lain kohdalla on päädytty erilliseen uuteen pykälään sen soveltamisesta sukupuolensa vahvistaneisiin sen sijaan, että koko laki olisi muutettu sukupuolineutraaliksi. Pykälän muotoiluista useita eri vaihtoehtoja valmistelun aikana ja nyt ehdotettavaan päädyttiin laintarkastuksen konsultaation perusteella.

Ministeriö kuitenkin tuo esiin, että osana OmaTahto – kansalaisaloitteen (KAA 8/2020 vp) eduskuntakäsittelyä eduskunta hyväksyi lakiin raskauden keskeyttämisestä muutokset, jossa viittaukset naisiin muutettiin viittaamaan ”raskaana oleviin” niissä pykälissä, joihin tulisi muutoksia kansalaisaloitteen käsittelyn myötä. Tämän seurauksena enää vain parissa kohtaa laissa viitataan naiseen, mutta näiden viittausten takia ehdotettu 14 a § on edelleen tarpeellinen, sillä sen säätäminen liittyy rikosoikeudessa edellytettyyn täsmällisyyteen ja tarkkarajaisuuteen lain henkilöllisen soveltamisalan osalta. Eduskunta hyväksyi osana kansalaisaloitteen käsittelyä lausuman, jossa velvoitetaan valtioneuvostoa ryhtymään toimiin lain raskauden keskeyttämisestä kokonaisvaltaiseksi uudistamiseksi. Tällaisen valmistelun yhteydessä on perusteltua arvioida myös isään liittyvä sääntely ja käytetty terminologia.

Laki väestötietojärjestelmästä

Ihmisoikeusliitto toteaa lausunnossaan, että juridisen sukupuolen vahvistamisen jälkeen tieto aiemmasta juridisesta sukupuolesta tulisi lähtökohtaisesti poistaa väestötiedoista ja muista viranomaistiedoista. Mikäli tämä niin kutsuttu transrekisteri kuitenkin säilytetään, tulee kiinnittää erityistä huomiota tiedon arkaluontoisuuteen ja siihen, että tieto sukupuolen vahvistamisesta saa olla saatavilla vain tarkasti määritellyissä tapauksissa. Trasek huomauttaa myös lausunnossaan, että väestötietojärjestelmään merkittävä erillinen tieto sukupuolen vahvistamisesta on vaarallinen ja perustelevat asiaa lausunnossaan ja tuovat esiin, että luovutusrajoitusten syyt ovat pohjimmiltaan sellaisia, että ne koskevat yhtä lailla muita, jotka joutuvat vaihtamaan henkilötunnustaan ja toteavat, että rajoitukset olisi luontevampaa kirjata yleisinä. Esityksessä ei Amnestyn mukaan tarkastella riittävästi tähän liittyviä kysymyksiä henkilön yksityisyyden suojan ja mahdollisten väärinkäytösten näkökulmista. Trans ry kehottaa, että tämä rekisteritieto poistettaisiin väestötietojärjestelmästä.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että hallituksen esityksessä laiksi sukupuolen vahvistamisesta ei ehdoteta muutoksia sukupuolen vahvistamista koskevien tietojen säilytystä koskevaan sääntelyyn. Kyseisestä lainsäädännöstä vastaa valtiovarainministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa kuitenkin, että VTJ-laki sisältää säännöksiä tietojen luovuttamisesta ja luovuttamisen rajoituksista. VTJ-laissa on lisäksi erikseen säännös sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoituksista. Kyseisen 40 §:n mukaan sukupuolen vahvistamista koskeva tieto sekä tieto hänellä välittömästi ennen sukupuolen vahvistamista olleesta entisestä henkilötunnuksesta ja mahdollisesti entisestä etunimestä voidaan luovuttaa vain 1) sellaiselle viranomaiselle, jonka oikeus näiden tietojen käsittelyyn perustuu lain tai sen nojalla säädetyn tai määrätyn kyseisen henkilön oikeutta tai velvollisuutta koskevan tehtävän, toimenpiteen tai toimeksiannon hoitamiseen; sekä 2) muulle yksilöidyssä asiassa tietoja pyytävälle henkilölle, yritykselle tai yhteisölle, joka välttämättä tarvitsee tiedot kyseisen henkilön yksilöintiä taikka hänen henkilö- ja perheoikeudellisen asemansa tai toimintakelpoisuutensa selvittämistä varten. Tähän pykälään esitetään lisättäväksi myös tieto aiemmasta vanhemmuusnimikkeestä.

Seta huomauttaa, että esityksessä (40 §) viitataan transseksuaalin sukupuolen vahvistamista koskevaan tietoon – Seta ehdottaa, että tältä osin muutetaan niin, että poistetaan sana transeksuaalin.

> Sosiaali- ja terveysministeriö yhtyy näkemykseen muutostarpeesta, mutta toteaa, että kyseinen muutos on sovittu tehtäväksi hallituksen esityksessä eduskunnalle laeiksi väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetun lain sekä eräiden muiden lakien muuttamisesta, joka on parhaillaan myös eduskunnassa käsiteltävänä.

LHB-Liitto ja Naisten rintama tuovat lausunnoissaan, että lakiesityksissä 3, 5 ja 11 ei käytetä lainkaan sanaa “nainen”. Se on korvattu käsitteillä “raskaana oleva”, “imettävä” ja “ihminen”. Se tekee lakikielestä

vaikeasti ymmärrettävää ja on vastoin selkeän ja ymmärrettävän kielen vaatimusta ja on naista epäinhimillistävää. Lausunnoissa ehdotetaan, että lakiehdotuksen 6 mukaista mallia noudatettaisiin myös lakiehdotuksissa 3, 5 ja 11. LHB-Liitto moittii lausunnossaan ilmaisun “synnyttävä äiti” tai “äiti” korvaamista ilmaisulla “synnyttänyt vanhempi” lakiesityksissä 8,9 ja 10.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että 3., 5. ja 11. lakiehdotuksiin on esitetty muutoksia, jotta ne olisivat sukupuolineutraaleja. Rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvä täsmällisyysvaatimuksen mukaan kunkin rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa. Rikoslain, tutkimuslain sekä raskauden keskeyttämisestä annetun lain eräitä säännöksiä on tarkoitus täsmentää esityksellä niin, että niiden sanamuodon perusteella selviää riittävän selvästi se, että säännöksiä on tarkoitus soveltaa henkilöön tämän oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta. Lakiin raskauden keskeyttämisestä ehdotettua erillisratkaisua on perusteltu edellä sivulta 25 alkaen.
>
> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että 8., 9., ja 10. lakiehdotuksiin ehdotettavilla muutoksilla pyritään varmistamaan, että vanhemmuusnimikkeen muuttamisella ei ole aineellisoikeudellisia vaikutuksia lapsen asemaan. Lakiehdotuksella 10 ehdotetaan kumottavaksi vanhemmuuslain 68 § tarpeettomana.

Rikosoikeudelliset kysymykset

LHB-Liitto on huolissaan, ettei hakemusta voida missään tilanteessa katsoa vilpilliseksi, eikä hakemuksella voi syyllistyä esimerkiksi rekisterimerkintärikokseen (rikoslaki 16 luku 7 §). Olisi mahdotonta rikosoikeudessa näyttää toteen se, etteikö ihmisen selvitys omista tunteistaan ja omasta kokemuksestaan olisi ollut hänelle itselleen totta. Hallituksen esitys luo tilanteen, jossa lain väärinkäyttämistä ei voi todentaa eikä siitä voi rangaista. Lisäksi seksuaalivähemmistöihin kohdistuvia viharikoksia on jatkossa vaikea todentaa, jos on epäselvää, kuka kuuluu seksuaalivähemmistöön. Jos sukupuolen voi itse määritellä, silloin mahdollistuu myös seksuaalisen suuntautumisen määrittely uudella tavalla: mies voi olla lesbo. Viharikoksen tekijä voi väittää kuuluvansa samaan ryhmään kuin uhri. Liiton mukaan esimerkiksi viharikoksen vihamotiivin, joka on rangaistusta koventava seikka, todistelu voi vaikeutua syytetyn juridisen sukupuolen takia.

Naisten rintaman mukaan henkilökohtaiseen kokemukseen perustuvaa selvitystä sukupuolesta ei voida luotettavasti todistaa oikeaksi tai vääräksi. Henkilötunnuksen vaihtamista voisi hyödyntää esimerkiksi petosten tekemiseen.

Prof. Puolimatkan mukaan sukupuoli-identiteetin pohjalta määräytyvä juridisen sukupuolen käsite mahdollistaa vilpilliset juridisen sukupuolen muutokset sukupuoli-identiteetin käsitteen epämääräisyyden ja

todentamattomuuden takia. Vilpilliset juridisen sukupuolen muutokset voivat palvella rikollisia tarkoituksia ja vaarantaa haavoittuvien ihmisten turvallisuuden.

Professori Tolvanen on ottanut lausunnossaan myös kantaa sukupuolesta koventamisperusteena. Tolvasen mukaa, jos teko kohdistuu uhriin, joka on juridisesti nainen mutta fyysisiltä ominaisuuksiltaan mies, voidaan kyseenalaistaa koventamisperusteen soveltaminen lain ratioon vetoamalla. Kysymys on siitä, moititaanko tekijää ensi sijassa hänen tekonsa motiivin vai teon uhrille aiheuttaman vaaran perusteella. Tolvanen pitää ongelmallisena rikoslain sääntelynä ajatusten ja siis myös motiivien perusteella rankaisemista. Tästä näkökulmasta perusteltua olisi jättää koventamisperustetta soveltamatta. Sanamuodon mukainen laintulkinta saattaisi johtaa päinvastaiseen lopputulokseen eli koventamisperusteen soveltamiseen. Arviota mutkistaa lisää tahallisuuden vaatimus. Esimerkiksi naisia vihaavan tekijän täytyy pitää varsin todennäköisenä, että teon kohteena on nainen.

Oikeusministeriö huomauttaa, että yksi rikosoikeuden keskeisiä periaatteita on ns. viimesijaisuus, eli ultima ratio –periaate. Periaatteen mukaan rangaistussäännösten tarvetta harkittaessa on otettava huomioon muun muassa se, että ensin on käytettävä muita yhteiskunnallisia vaikuttamistapoja, ja teon säätäminen rangaistavaksi on vasta viimekätinen ohjauskeino. Tämä periaate on johdettavissa myös perustuslain säännöksiin, ks. PeVL 23/1997 vp, s. 3. Lisäksi on otettava huomioon, että rangaistuksin saavutettavien etujen tulee olla niiden tuottamia haittoja suuremmat, kriminalisoinnista ei saa aiheutua ylivoimaisia tai mielivaltaisesti ratkaistavia näyttöongelmia ja lakiin ei tulisi ottaa säännöksiä, joiden valvominen on käytännössä mahdotonta tai jotka etukäteen arvioiden ovat tehottomia. Lisäksi on huomioitava, että kriminalisoitavan teon on oltava sekä haitallinen (vahingollisuus ja vaarallisuus) että kiistatta paheksuttava (moitittavuus). Pelkästään sitä, että teko on lain vastainen, ei voida pitää yksin riittävänä perusteena sille, että teon tulisi olla myös rikosoikeudellisesti rangaistavaa.

Hallituksen esityksessä on ehdotettu säädettäväksi uusista edellytyksistä sukupuolen vahvistamiselle. Esityksen tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Hakemus sukupuolen vahvistamisesta perustuisi henkilön omaan selvitykseen hänen sukupuolen kokemuksestaan.

Rekistesterimerkintärikoksesta (RL 16:7) tuomitaan muun muassa se, joka aiheuttaakseen oikeudellisesti merkityksellisen virheen viranomaisen pitämään yleiseen rekisteriin antaa rekisteriä pitävälle viranomaiselle väärän tiedon. Säännöksen soveltamisalaa ei esityksessä ehdoteta muutettavaksi.

On kuitenkin sinänsä totta, että voisi olla käytännössä hyvin vaikeaa todentaa, ettei henkilön selvitys sukupuolen kokemuksestaan olisi todellinen. Lausunnoissa esiintuotu näkökohta ei ilmennä ongelmia rekisterimerkintärikosta koskevassa rangaistussäännöksessä.

Rikoslain (1889/39) 6 luvun 5 §:n mukaan rangaistuksen yksi koventamisperuste on rikoksen tekeminen seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvasta tai taikka esimerkiksi tähän rinnastettavasta muusta vaikuttimesta. Säännöksen soveltaminen ei edellytä sitä, että tekijän seksuaalinen suuntautuminen olisi erilainen kuin teon kohteen. Toisin sanoen, vaikka tekijä kuuluisi esimerkiksi samaan seksuaalivähemmistöön kuin uhri, voitaisiin seksuaaliseen suuntautumiseen perustuva vaikutin ottaa huomioon rangaistusta koventavana tekijänä. Säännöksen soveltamisala ei myöskään edellytä, että teko tehtäisiin seksuaalivähemmistöä vastaan, vaan kyseeseen voi tulla myös rikoksen tekeminen seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvasta vaikuttimesta ns. seksuaalienemmistöä vastaan. Ehdotetut lainmuutokset eivät muuttaisi oikeustilaa näiltä osin.

Eduskunnan käsittelyssä oleva koventamisperusteita koskeva hallituksen esitys (7/2021 vp) on kirjoitettu siten, että myöskään sen soveltamisala ei riipu tekijän tai teon kohteen sukupuolesta. Jo nykyisen, rasistista vihavaikutinta koskevan koventamisperusteen osalta lain esitöissä todetaan, että asianomistajan todellisella etnisellä tai muulla alkuperällä ei ole asiassa merkitystä, mikäli vastaaja on tehnyt siitä jonkun oletuksen ja ryhtynyt rikokseen sillä perusteella. Vastaavasti sukupuoleen liittyvän vihavaikuttimen soveltamisen kannalta olennaista olisi vastaajan tekemä oletus kohteen sukupuolesta miehenä tai naisena ja rikoksen tekeminen sen perusteella. (ks. HE 7/2021 vp, s. 23).

Rikoslain rangaistussäännöksissä tekijäasemaa ja teon kohdetta koskevat tunnusmerkit on pääsääntöisesti kirjoitettu siten, että ne viittaavat henkilöihin yleisesti, sukupuolesta riippumatta. Muun muassa seksuaalirikoksia koskeva rikoslain 20 luku on kirjoitettu tätä lähtökohtaa noudattaen, joten sekä tekijä että uhri voivat olla kumpaa sukupuolta tahansa. Esityksessä ehdotetaan muutoksia rikoslain (RL) 21 ja 22 lukuun. Ehdotuksen mukaan lapsensurmaa (RL 21:4) ja laitonta raskauden keskeyttämistä (RL 22:1 ja 2) sekä laitonta alkioon puuttumista (RL 22:3) koskeviin säännöksiin tehtäisiin muutokset, joilla säännökset muutettaisiin translakiehdotuksen edellyttämin tavoin sukupuolineutraaleiksi. Säännösten soveltamisala ei siten olisi riippuvainen raskaana olevan tai synnyttäneen henkilön sukupuolesta.

Helsingin poliisilaitoksen mukaan seksuaalirikosepäily pohjautuu alkuvaiheessa usein asianomistajan subjektiiviseen käsitykseen rikoksesta ja sen tekijästä. Poliisin kohdatessa asianomistajan, jonka virallinen sukupuoli on esimerkiksi ristiriidassa henkilön ulkoiseen olemukseen, voi aiheutua epäselvyyksiä tai väärinkäsityksiä. Lisäksi esitutkinnassa joudutaan jatkossa selvittämään, että onko asianomistajan kertoma tapahtumakuvaus rikoksesta fysiologisesti tosiasiallisesti mahdollista.

Naisten rintaman mukaan sukupuolten väliset erot tulevat esiin esim. rikoksissa, joissa väkivalta- ja seksuaalirikollisuus on miehille tyypillistä ja naisten osuus tekijöistä on erittäin vähäistä. Juridisen sukupuolen muuttaminen itseilmoituksella vaikuttaa muun muassa näihin tilastoihin. Tilastojen vääristymisestä on viitteitä muualta maailmasta.

Oikeusministeriö huomauttaa, että seksuaalirikoksia koskeva rikoslain 20 luku on sukupuolineutraali, joten sekä tekijä että uhri voivat jo nykytilanteessa olla kumpaa sukupuolta tahansa. Esitys ei muuttaisi oikeustilaa näiltä osin.

Esityksen myötä on arvioitu, että henkilöiden, joiden juridinen sukupuoli ei vastaa tämän sukupuolen niin sanottuja sukupuolityypillisiä sukuelimiä, määrä kasvaa. Mikäli esitys muuttaisi seksuaalirikoksia koskevia tilastoja siten, että vastaisuudessa naisten tekemiksi kirjattuja seksuaalirikoksia olisi enemmän, ei tätä voida pitää varsinaisesti tilaston vääristymänä, vaan heijastuksena sille, että henkilön juridisen sukupuolen määrittäminen erotetaan henkilön biologisesta sukupuolesta. Sukupuolen muuttunut määritelmä on aiheellista ottaa tarvittaessa huomioon tilastoja käytettäessä.

LHB-liiton mukaan on epäselvää, voitaisiinko esimerkiksi henkilöä, jolla on miehen keho, mutta joka on juridisesti nainen, syyttää tirkistelystä tai itsensäpaljastelusta naisten pukuhuoneessa varsinkaan tilanteessa, jossa on sana sanaa vastaan (sukupuolisiveellisyyden julkinen loukkaaminen, rikoslaki 20 luku 21 §).

Oikeusministeriö huomauttaa, että seksuaalirikoksia koskevaa rikoslain 20 lukua on hiljattain uudistettu. (HE 13/2022 vp) Sukupuolisiveellisyyden julkisesta loukkaamisesta (RL 17:21) ei säädetä rikoslain 20 luvussa, vaan 17 luvussa, joka käsittelee rikoksia yleistä järjestystä vastaan. Jo luvun sijoittuminen yleistä järjestystä vastaan tehtyjä rikoksia käsittelevään lukuun ilmaisee sitä, että kyseisen säännöksen suojelukohde ei ole niinkään henkilöiden seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Säännöksen esitöiden mukaan kyseinen rikos ei ole siinä mielessä seksuaalirikos, että se loukkaisi jonkun yksilöllistä oikeutta määrätä omasta seksuaalisuudestaan. Pikemminkin kyseessä on yleiseen järjestykseen kohdistuva rikos, joka herättää sellaista yllättäen tai vastentahtoisesti näkevässä katsojassa ärtymystä. (HE 6/1997 vp, s. 154)

Säännöksen soveltamisala edellyttää sitä, että teko on sukupuolisiveellisyyttä loukkaava ja teon on tapahduttava julkisesti. Säännöksen esitöiden mukaan julkisesti tehty on tyypillisesti sellainen teko, jonka voi nähdä ennalta määräämätön joukko ihmisiä, vaikka teon tapahtumapaikka olisi esimerkiksi yksityisasunto. Muina mahdollisina paikkoina mainitaan muun muassa ravintola. (s. 155) Säännöksen esitöiden mukaan sukupuolisiveellisyyttä loukkaavaa tekoa ei ole ehdotuksessa tarkemmin määritelty. Sukupuolisiveellisyyttä loukkaavat teot saattavat erilaisissa yhteyksissä olla erilaisia. Käyttäytyminen, joka nudistirannalla on tavanomaista auringonpalvontaa, voisi esimerkiksi yleisötilaisuudessa olla sukupuolisiveellisyyden julkista loukkaamista. (s. 154) Sukupuolisiveellisyyden julkista loukkaamista ei sovelleta, jos teosta on muualla laissa säädetty ankarampi rangaistus.

On kyseenalaista, voitaisiinko sukupuolisiveellisyyden julkista loukkaamista koskevaa säännöstä soveltaa itsensäpaljasteluun pukuhuoneessa. Pukuhuoneita ei voida ongelmitta pitää tiloina, joissa riisuuntuminen voitaisiin katsoa julkiseksi teoksi, ainakaan mikäli tilaan

ei olisi avointa pääsyä. Lisäksi riisuuntumista ja alastomana olemista voidaan pitää pukuhuoneessa tavanomaisena toimintana, mikä ei ongelmitta sellaisenaan täytä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan teon tai pahennuksen herättämisen edellytyksiä, edes tilanteessa, missä henkilön kehollliset piirteet poikkeavat sukupuolensa ns. sukupuolityypillisistä piirteistä.

Seksuaalirikosten kokonaisuudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan (HE 13/2022 vp) itsensäpaljastaminen, jossa mielihyvän saamiseksi oma sukuelin paljastetaan toiselle ilman tämän vapaaehtoista osallistumista tekoon, voi kuitenkin olla toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaava seksuaalinen teko. Tällainen teko olisi yleensä arvioitava seksuaalisena ahdisteluna (RL 20:6), kun teko kohdistuu tiettyyn henkilöön. Yleisellä paikalla tehtynä teko voisi tulla myös arvioitavaksi sukupuolisiveellisyyden julkisena loukkaamisena.

Mainitun hallituksen esityksen mukaan myös niin sanottu tirkistely voi olla rangaistavaa seksuaalisena ahdisteluna. Ehdotuksen esimerkeissä mainitaan tästä riisuutuvien tai alastomien henkilöiden epäasiallinen katseleminen yhteisessä pukeutumis- tai peseytymistilassa. Ahdistelua voisi olla myös toisen riisuutumisen seuraaminen salaa ovenraosta. Jos seuraaminen tapahtuu teknisellä laitteella, voisi teko tulla arvioitavaksi seksuaalisen ahdistelun sijaan salakatseluna (rikoslain 24 luvun 6 §).

On huomattavaa, että seksuaalirikokset sekä myös sukupuolisiveellisyyden julkinen loukkaaminen ovat sukupuolineutraaleja. Sille, onko tekijä kehollisilta sukupuolityypillisiltä ominaisuuksiltaan tai juridisesti samaa vai eri sukupuolta kuin teon kohde, ei näin ollen ole lähtökohtaisesti merkitystä. Toisin sanoen, myös esimerkiksi nainen, joka mielihyvän saamiseksi paljastaa oman sukuelimensä toiselle naiselle tai katselee tätä epäasiallisesti pukeutumistiloissa ilman tämän vapaaehtoista osallistumista tekoon, voi syyllistyä rangaistavaan seksuaaliseen ahdisteluun (RL 20:6). Tekijän tai teon kohteen sukupuolen sijaan on rangaistavuuden kannalta olennaista tarkastella teon tunnusmerkistöä, kuten esimerkiksi sitä täyttääkö teko seksuaalisen teon määritelmän, kohdistuuko se tiettyyn henkilöön tai onko teko julkinen tai osallistuuko teon kohde tekoon vapaaehtoisesti.

Hallituksen esityksen perusteluissa on nimenomaisesti mainittu, että seksuaalisena tekona ei pidettäisi esimerkiksi pelkästään sitä, että sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö käyttää tietylle sukupuolelle osoitettua pukeutumis- tai peseytymistilaa (s. 118). On myös huomionarvoista, että mikäli henkilö paljastaisi sukuelimensä mielihyvän saamiseksi toiselle tällaisessa tilassa tai katselisi toisia henkilöitä epäasiallisesti, voisi teko olla rangaistavaa, vaikka tekijä olisi kehollisilta piirteiltään sukupuolityypillinen. Rangaistavuuden kannalta olennaista on siis teon luonne ja se, loukkaako se mahdollisesti teon kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, ei tekijän tai teon kohteen kehollliset sukupuolipiirteet, juridinen sukupuoli tai seksuaalinen suuntautuminen. Tätä oikeustilaa ei ehdotuksessa esitetä muutettavaksi.

Professori Tolvasen mukaan lapsensurmaa koskevan tunnusmerkistön voisi aivan hyvin poistaa rikoslaista. Säännökset syyntakeettomuudesta ja alentuneesta syyntakeisuudesta (RL 3:4) antavat hyvin sijaa myös synnytyksestä johtuneen mielenhäiriön huomioon ottamiselle. Tämän hallituksen esityksen käsittelyn yhteydessä erilliskriminalisointia ei voida poistaa, koska asia vaatii perusteellisen punninnan. Perusteita olisi pohtia säännöksen tarpeellisuutta esimerkiksi tulevalla eduskuntakaudella.

Syyttäjälaitos ei ole kannattanut lapsensurman poistamista rikoslaista ja arvioinut, että tällaisesta uudistuksesta olisi tarpeellista käydä laajempaa keskustelua ennen lainvalmistelun aloittamista.

Lapsiasiainvaltuutettu on katsonut, että lapsensurmaa koskevan säännöksen laajempi muuttaminen vaatisi perusteellisen käsittelyn ja arvioinnin lainvalmisteluprosessissa.

> Oikeusministeriö huomauttaa, että lapsensurmaa koskevan säännöksen esitöiden (HE 94/1993 vp s. 95) mukaan on esitetty arveluja, tarvitaanko säännöstä ylipäätänsä. Säännöksen kattamissa tilanteissa voitaisiin tekijä usein katsoa syyntakeettomaksi tai vähentyneesti syyntakeiseksi. Lapsensurmaa koskeva tunnusmerkistö on kuitenkin päädytty säilyttämään lähinnä siksi, että näiden usein hyvin nuorien äitien tulevaisuuden kannalta rikosnimellä ja teon lievemmällä rangaistavuudella on olennainen merkitys.
>
> Nyt lakivaliokunnan käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessä säännöstä esitetään muutettavaksi vain siten, että sen soveltamisala ei riippuisi tekijän sukupuolesta. Säännöksen tarpeellisuutta ei ole valmistelun yhteydessä muutoin arvioitu. Säännöksen poistaminen edellyttäisi oikeusministeriön näkemyksen mukaan asiaa koskevaa lainvalmistelua.

Vankeuslaki ja tutkintavankeuslaki

Oikeusministeriö toteaa, että valtaosassa lausunnoista esitettyjä muutoksia vankeuslakiin ja tutkintavankeuslakiin pidettiin perusteltuina. Lausunnoissa esitettiin kuitenkin yksittäisiä huomioita, joita käsitellään seuraavassa.

Vahvistetusta sukupuolesta poikkeamisen edellytykset

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies korostaa lausunnossaan sitä, että vahvistetun sukupuolen mukaisesta osastosijoittamisesta poikkeaminen tulee olla mahdollista vain erittäin painavilla, konkreettisilla ja yksittäistapauksellisilla perusteilla. Puuttumisen tulee myös olla viimesijainen keino turvallisuuden takaamiseksi vankilassa, elleivät muut osastosijoittelun ja valvonnan keinot ole riittävän tehokkaita. Suomen Asianajajaliitto toteaa, että esityksen perusteluista voi saada sellaisen kuvan, että vahvistetusta sukupuolesta poikkeaminen voisi tapahtua yksinomaan henkilön ulkoisten ominaisuuksien perusteella. Professori Kimmo Nuotio ehdottaa, että välttämättömyyden sijasta käytettäisiin tarpeellisuus –edellytystä.

Professori Matti Tolvanen ehdottaa, että välttämättömyyden sijasta käytettäisiin perustellun syyn kynnystä. VVL ry katsoo, että turvallisuusnäkökohdat tulee ottaa huomioon sukupuolensa toiseksi vahvistaneen vangin sijoittelussa.

> Oikeusministeriö toteaa, että ehdotetuissa säännöksissä pääsääntönä on vahvistetun sukupuolen mukainen osastosijoittelu. Poikkeamismahdollisuus edellyttäisi välttämättömyyttä vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.
>
> Vankeuslain systematiikassa harkintavallan käytölle säädettyjä edellytyksiä käytetään vaihtelevasti, eikä sääntely ole täysin johdonmukaista. Vankeuslain muutostarpeita selvittävässä työryhmässä asiakokonaisuus on tarkoitus käydä läpi ja muuttaa harkintavaltaa koskevat edellytykset kuten tarpeellisuus, perusteltu syy ja välttämättömyys koko laissa johdonmukaisiksi.
>
> Välttämättömyys on vankeuslaissa esimerkiksi sitomisen, tarkkailun, eristämistarkkailun ja erillään pitämisen edellytyksenä. Perusteltu syy puolestaan on esimerkiksi varmuusosastolle sijoittamisen edellytyksenä. Kirjeen lukemisen, pidättämisen ja puhelun kuuntelemisen edellytykseksi on säädetty osin perusteltu syy ja osin tarpeellisuus. Käytännössä ei ole täysin selvää, millä tavoin käsitteet välttämättömyys ja perusteltu syy poikkeavat toisistaan. Olennaista on kuitenkin se, että molemmat edellyttävät konkreettisia yksittäiseen tapaukseen liittyviä perusteita. Sen sijaan tarpeellisuusvaatimusta voidaan pitää jonkin verran matalampana edellytyksenä.
>
> Koska poikkeava osastosijoitteluratkaisu puuttuu vangin itsemääräämisoikeuteen, oikeusministeriö pitää ehdotettua välttämättömyysedellytystä perustelluimpana ratkaisuna. Välttämättömyyskynnys edellyttää apulaisoikeusasiamiehen mainitsemia konkreettisia ja yksittäistapauksellisia perusteita.
>
> Ehdotetussa sääntelyssä poikkeamista arvioitaisiin konkreettisten yksittäiseen henkilöön tai henkilöihin liittyvien turvallisuusseikkojen perusteella. Huomioon voitaisiin ottaa esimerkiksi sukupuolensa toiseksi vahvistaneen henkilön rikostausta, kuten toiseen sukupuoleen kohdistuneet seksuaali- tai väkivaltarikokset. Sen sijaan pelkästään henkilön ulkoinen olemus ei olisi yksin riittävä peruste poikkeamiseen. Rikosseuraamuslaitos ei myöskään arvioisi esimerkiksi sukupuolensa toiseksi vahvistamisen oikeellisuutta, vaan sijoittamisratkaisu tehtäisiin henkilöön liittyvillä turvallisuusperusteilla.

Mahdolliset väärinkäytökset

Naisten rintama ry ja professori Puolimatka esittävät huolensa siitä, että miesvangit voivat pyrkiä naisvankien osastolle muuttamalla oikeudellisen sukupuolensa. Tämä voi vaarantaa naisvankien turvallisuuden. LHB-liitto kiinnittää huomiota siihen, että Rikosseuraamuslaitoksella ei ole mahdollisuuksia puuttua mahdollisiin väärinkäytöksiin.

Oikeusministeriö toteaa, että ennakolta on mahdotonta arvioida mahdollisten väärinkäytösten yleisyyttä. Useissa lausunnoissa väärinkäytöksiä pidettiin epätodennäköisinä. On kuitenkin mahdollista, että sääntelyä pyritään käyttämään hyväksi ja tätä varten ehdotettu poikkeamismahdollisuus on perusteltua säätää.

Ministeriö korostaakin sitä, että ehdotetulla vahvistetun sukupuolen mukaisesta sijoittamisesta poikkeamissäännöksellä pyritään turvaamaan se, että sukupuolen toiseksi vahvistamista ei voida vankilassa käyttää esimerkiksi pyrkimyksiin häiritä naisvankeja. Muun muassa Rikosseuraamuslaitos ja Vankiterveydenhuollon yksikkö ovat lausunnoissaan pitäneet ehdotettua sääntelyä riittävänä väärinkäytöksien estämiseksi.

On myös huomattava, että jokaisen vangin sijoittelussa voidaan huomioida sukupuolen lisäksi muutkin turvallisuusnäkökohdat. Käytännössä sukupuolensa toiseksi vahvistaneiden henkilöiden asuttamisessa on joka tapauksessa kiinnitettävä erityistä huomiota osaston valvontaan, sellisijoittamiseen, toimintaan sijoittamiseen ja muihin päivittäiseen toimintaan liittyviin kysymyksiin. Tällaisilla käytännön järjestelyillä voidaan ja tulee huolehtia vankien turvallisuudesta riippumatta siitä, sijoitetaanko vanki vahvistetun sukupuolen mukaiselle osastolle vai siitä poiketen. Poikkeussäännöksen lisäksi näilläkin järjestelyillä pystytään ehkäisemään mahdollisia väärinkäytöksiä ja muita sukupuolensa toiseksi vahvistaneille tai heistä aiheutuvia turvallisuusuhkia.

Sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksen alkamisajankohta vankilassa

Ihmisoikeusliitto katsoo, että lainsäädännössä tulisi ottaa huomion myös henkilöt, joiden sukupuoli-identiteetti ei vastaa heidän juridista sukupuoltaan, mutta henkilö ei ole läpikäynyt sukupuolen vahvistamista. Myös tällaisissa tapauksissa voi olla perusteltua sijoittaa henkilö sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Amnesty katsoo, että osastosijoittelu tulisi voida tehdä henkilön sukupuoli-identiteetin mukaisesti, vaikka sukupuolta ei olisi juridisesti vahvistettu. Trans ry ehdottaa, että laissa mahdollistettaisiin rekisteröidystä sukupuolesta poikkeaminen myös tilanteissa, joissa henkilö ei ole vahvistanut sukupuoltaan toiseksi tai vahvistamisprosessi on kesken. Väestöliitto ehdottaa, että laissa säädettäisiin mahdollisuudesta vahvistetun sukupuolen mukaisesta sijoittelusta poikkeamiseen myös ei-binäärisen sukupuolikokemuksen perusteella tai jos sukupuolta ei ole juridisesti vahvistettu toiseksi. LHB-liitto ry katsoo, että naisvankien joukkoon ei tule asuttaa miehiä, jotka ovat vaihtaneet vain juridisen sukupuolensa naiseksi, mutta eivät ole sukupuoli-identiteetin tutkimuksissa tai hoidoissa. Naisten rintama ry esittää, että vankilassa osastosijoittelun perusteena tulisi olla lääketieteellinen selvitys siitä, että henkilö kokee pysyvästi sukupuolensa toiseksi. Näin voitaisiin estää väärinkäytöksiä, joissa miessukupuolinen henkilö pyrkii naisten osastolle.

Oikeusministeriö toteaa, että esityksessä sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutusten alkamisen lähtökohtana on sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen. Ehdotetut vankeuslain ja tutkintavankeuslain säännökset vastaavat oikeusvaikutusten alkamisen suhteen sukupuolen vahvistamisesta annettavan lain lähtökohtaa.

Ministeriö pitää perusteltuna, että vankilan osastosijoittelussa sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutukset alkaisivat aina sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta. Käytännössä vankiloissa olisi haastavaa arvioida muita kuin oikeudelliseen vahvistamiseen kytkeytyviä sukupuoli-identiteettikokemuksia.

Ministeriön käsityksen mukaan vankilan osastosijoitteluun ei liity sellaisia perusteita, että sääntelyn olisi tarpeen poiketa ehdotetusta.

Päätöksentekomenettely

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies kiinnittää lausunnossaan huomiota siihen, että esitetty vahvistetusta sukupuolesta poikkeava osastosijoittelu voi edellyttää myös vangin tai tutkintavangin siirtämistä toiseen vankilaan. Vankilaan sijoittaminen edeltää osastolle sijoittamista. Itä-Suomen hallinto-oikeuden lausunnossa kiinnitetään huomiota siihen, ettei hallinto-oikeus voi päättää vankilasiirtoa koskevaa asiaa samalla, jos se kumoaa poikkeavaa osastosijoittelua koskevan päätöksen.

Oikeusministeriö toteaa, että vankeuslain 2 ja 4 luvun nojalla vangille päätetään sijoitusvankila. Vankeuslain 5 luvun nojalla päätetään mille osastolle vanki sijoitusvankilassa sijoitetaan. Jos vanki siirretään toiseen vankilaan, tehdään päätös siirrosta vankeuslain 6 luvun nojalla ja osastosijoittelu 5 luvun nojalla.

Vankeuslaissa tai tutkintavankeuslaissa ei ole säädetty siitä, että vankilat olisivat joko miehille tai naisille. Osassa vankiloista on vain miehille tarkoitettuja osastoja, osassa vankiloista vain naisille tarkoitettuja osastoja ja osassa vankiloista osastoja sekä miehille että naisille. Samassa vankilassa voi siten olla sekä miehille että naisille tarkoitettuja osastoja. Oikeusministeriön käsityksen mukaan vankilasijoittelua ja siirtämistä koskeviin säännöksiin ei ole tarpeen lisätä säännöksiä sukupuolen vahvistamisesta toiseksi, vaan ainoastaan osastosijoittelua koskevat säännökset ovat asiassa relevantteja.

Vankilasijoittelu ja osastosijoittelu liittyvät toisiinsa siten, että vanki on sijoitettava sellaiseen vankilaan, jossa on vangin sukupuolen mukainen osasto. Käytännössä voi siten tulla tilanteita, joissa sukupuolensa toiseksi vahvistaneen vahvistetusta sukupuolesta poikkeava osastosijoittelu voi edellyttää myös sijoitusvankilan valitsemista vahvistetusta sukupuolesta poiketen tai vangin siirtämistä toiseen vankilaan.

Sukupuolensa toiseksi vahvistaneen vangin osastosijoittamisesta päättää ehdotuksen mukaan asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäällikkö tai muu Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä määrätty asiakasarvioinnin yksikön virkamies. Päätösvalta olisi siten samalla tasolla kuin vankilaan sijoittamisesta tai vankilasiirrosta päätettäessä. Näin sama päätöksentekijä voisi tarvittaessa tehdä päätöksen vangin sijoittamisesta sellaiseen vankilaan, jossa myös osastosijoittelu on mahdollista toteuttaa. Sääntely vastaisi tältä osin

varmuusosastosijoittelusta säädettyä siten, että sama päätöksentekijä voi tehdä sekä osastosijoittelu- että vankilasijoittelupäätöksen.

Kysymys voi olla käsillä myös muutoksenhakutilanteissa. Muutoksenhaun vuoksi muuttuva sukupuoleen perustuva osastosijoittelu voi edellyttää myös vankilasijoittelun muuttamista. Kuten hallinto-oikeus lausunnossaan toteaa, hallinto-oikeudella ei ole muutoksenhaun yhteydessä toimivaltaa ratkaista vankilasijoittelua. Näissä tilanteissa Rikosseuraamuslaitoksella on kuitenkin velvollisuus huolehtia siitä, että vankilasijoittelu tehdään sukupuolen mukaista osastosijoittelua vastaavasti. Käytännössä Rikosseuraamuslaitoksen on tehtävä päätös vangin sijoittamisesta vankilaan, jossa on hallinto-oikeuden oikeaksi katsomalle sukupuolelle sopiva osasto. Sääntely vastaa tältäkin osin varmuusosastosijoittelua.

Oikeusministeriö pitää ehdotettua sääntelyratkaisua perusteltuna, koska sijoitusvankilan ratkaiseminen sisältää laajaa tarkoituksenmukaisuusharkintaa, jonka tekeminen osastosijoittelua koskevan muutoksenhaun yhteydessä ei ole perusteltua. Ministeriö ei pidä tarpeellisena ulottaa muutoksenhakuoikeutta koskemaan erikseen vankilasijoittelupäätöstä näissäkään tilanteissa. Rikosseuraamuslaitoksen tulee tehdä päätös vankilasijoittelusta siten, että muutoksenhakutuomioistuimen määrittelemä sukupuoleen perustuva osastosijoittelu voidaan toteuttaa.

Muita huomioita

Vangin kuuleminen

Seta kiinnittää lausunnossaan huomiota siihen, että osastosijoittelusta päätettäessä vangin tai tutkintavangin mielipide tulisi huomioida. Suomen Asianajajaliitto ehdottaa harkittavaksi, että lakiin lisättäisiin velvollisuus kuulla vankia tai tutkintavankia ennen osastosijoittelupäätöksen tekemistä. Väestöliitto korostaa tarvetta vangin kuulemiseen sijoittamisesta.

Oikeusministeriö toteaa, että vahvistetusta sukupuolesta poikkeavaa osastosijoittelua koskeva asia käsitellään hallintolain mukaisesti. Hallintolain 34 §:ssä säädetään asianosaisen kuulemisesta. Säännös soveltuu myös käsillä oleviin tilanteisiin. Näin ollen vankeuslaissa ja tutkintavankeuslaissa ei ole erikseen tarpeen säätää kuulemisvelvoitteesta.

Sukupuoli-identiteetin huomioiminen Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa

Vankiterveydenhuollon yksikkö pitää tarpeellisena Rikosseuraamuslaitoksen voimavarojen kohdistamista henkilökunnan koulutukseen ja ohjelmatoimintaan sukupuolensa toiseksi vahvistaneita henkilöitä varten. Myös asiaan liittyvää ohjeistusta tulisi parantaa. Amnesty korostaa velvollisuutta edistää transvankien oikeuksia Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa. Esimerkiksi sukupuolen vahvistaminen toiseksi on

sallittava myös rangaistusta suorittaessa. Väestöliitto pitää tarpeellisena huomioida transsukupuolisuuteen liittyvät kysymykset Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnan koulutuksessa. Asianajajaliitto korostaa riittävien resurssien ja koulutuksen merkitystä. Vastuu turvallisuuden tunteen toteutumisesta on henkilökunnalla.

> Oikeusministeriö toteaa, että sukupuolensa toiseksi vahvistaneiden henkilöiden voidaan jatkossakin arvioida olevan pieni ryhmä vankiloissa. Heidän asianmukaisesta kohtelustaan pystytään huolehtimaan Rikosseuraamuslaitoksen nykyisten määrärahojen puitteissa.
>
> Kuitenkin Rikosseuraamuslaitoksen on huomioitava tämä vankiryhmä henkilökunnan koulutuksessa, toiminnan järjestämisessä ja kohtelussa kuten muutkin erityisryhmät.
>
> Rikosseuraamuslaitoksen on tarkoitus päivittää ohjettaan (Sukupuolen korjausprosessin läpikäyneen ja korjausprosessissa olevan henkilön sijoittaminen Rikosseuraamuslaitoksessa, dnro 8/004/2018) ja tältä osin on tarkoitus järjestää webinaarikoulutusta. Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen tehtäviin kuuluu järjestää henkilökunnalle lainmuutokseen liittyvää täydennyskoulutusta.
>
> Rangaistusten täytäntöönpanolainsäädäntö ei myöskään estä sukupuolen vahvistamista toiseksi rangaistuksen suorittamisen aikana.

Säännösten vaikutusten seuranta

Professori Kimmo Nuotio esittää, että vankeuslain ja tutkintavankeuslain muutosten vaikutuksia vankilaturvallisuuteen ja vankilassa tapahtuvaan syrjintään seurattaisiin.

> Oikeusministeriö toteaa, että lainmuutosten vaikutusten jälkiseuranta kuuluu osana lainsäädäntöprosessiin. Myös käsillä olevien muutosten vaikutusta vankiloissa on perusteltua seurata lain voimaantulon jälkeen.

Sukupuolensa toiseksi vahvistaneiden henkilöiden eristäminen

Väestöliitto tiedustelee, onko tarkoitus sijoittaa sukupuolensa toiseksi vahvistaneet henkilöt eristykseen, jos vahvistetun sukupuolen mukaisesta sijoituksesta poiketaan.

> Oikeusministeriö toteaa, että poikkeussäännöstä sovellettaessa henkilö sijoitettaisiin vahvistettua sukupuolta vastakkaisen sukupuolen mukaiselle asuinosastolle, ei eristyksiin.

Intersukupuolisten lasten oikeudet

Ihmisoikeusliitto, Seta, Sateenkaariperheet, Amnesty, ISIO, Naisjärjestöjen keskusliitto, NYTKIS ja Trans ry korostavat lausunnoissaan intersukupuolisten lasten oikeutta koholliseen koskemattomuuteen ja

itsemääräämisen turvaamista lainsäädännöllä. Monissa näistä lausunnoista pidetään valitettavana, ettei kiireettömiä, lääketieteellisesti ei-välttämättömiä intersukupuolisten lasten kehoa muokkaavia toimenpiteitä ole nyt käsiteltävällä lailla esitetty kiellettäväksi.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että translainsäädännön virkamiesryhmä valmisteli erikseen ehdotukset intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Muistio on luettavissa julkisessa palvelussa osoitteessa https://stm.fi/hanke?tunnus=STM021:00/2021.

Yleisiä huomioita

Sateenkaariperheet nostaa lausunnossaan esiin, että esitetyssä lainsäädännössä ei pyritä ratkaisemaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyviä tiettyjä ongelmia, kuten sukusolujen talletusta omaa myöhempää käyttöä varten ja riittävää hedelmällisyysneuvontaa koskevia kysymyksiä. Lausunnon mukaan hedelmällisyyteen liittyvät kysymykset on huomioitava myös intersukupuolisten ihmisten hoidoissa. Sateenkaariperheiden lausunnon mukaan sijaissynnytys on säädeltävä Suomessa niin, että se on myös sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ulottuvilla.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että ehdotuksen tavoitteena on säätää itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelman mukaisesti. Esityksellä on selkeytetty hedelmöityshoitolain soveltumista sukupuolen vahvistaneisiin henkilöihin. Muutoin seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvät kysymykset eivät ole kuuluneet hallituksen esityksen valmisteluun.

Tasa-arvovaltuutetun eduskunnalle annetussa kertomuksessa (K 1/2022 vp) suositellaan muun muassa linjausta lain tasolla, miten sukupuolen moninaisuus otetaan huomioon sukupuolen mukaan eriytetyissä tiloissa ja palveluissa.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että asia on tärkeä. Päätöstä asian suhteen ei kuitenkaan ole vielä tehty.

LHB-Liiton lisäselvityksen mukaan hallituksen esittämä juridisen sukupuolen muuttaminen itsemäärittelyasiaksi tarkoittaisi, että myös ne miehet, jotka eivät ole käyneet transhoitoja läpi, voisivat osallistua naisten sarjaan.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että lailla ei oteta kantaa urheilusarjoihin osallistumiseen, mutta tuo esiin, että nykyisinkään voimassa oleva laki ei edellytä sukupuolenkorjaushoitoja muuten kuin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen osalta edellytyksenä sukupuolen vahvistamiselle. Sukupuolen vahvistamisen jälkeen esimerkiksi hormonihoitojen lopettaminen on mahdollista.

Professori Puolimatkan mukaan lakiesitys loukkaa sanan- ja uskonnonvapautta: kaikki yhteiskunnan jäsenet pakotetaan eläytymään juridiseen fiktioon, että mies voi todella muuttaa sukupuolensa naiseksi.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että lakiehdotuksella ei oteta sananvapauteen eikä uskonnonvapauteen kantaa. Uudistuksella vahvistetaan yksilön itsemääräämisoikeuden toteutumista, syrjimättömyyttä, yksityiselämän suojaa sekä henkilökohtaista koskemattomuutta kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sekä perustuslain edellyttämällä tavalla.

Transasetus ja terveydenhuolto

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies, Ihmisoikeusliitto, Naisjärjestöjen keskusliitto ja NYTKIS ry kiinnittävät lausunnossaan huomiota ja huolta sukupuolidysforian lääketieteellisen tutkimuksen ja hoidon turvaamiseen, apulaisoikeusasiamies muun muassa siltä kannalta, että esityksessä ehdotetaan kumottavaksi niin sanottu transasetus. Suomen ACC esittää, että lakiin kirjattaisiin, että alaikäisen lapsen tai nuoren kokiessa sukupuolidysforiaa, perheellä on oikeus moniammatilliseen tukeen ja tilanteen selvittämiseen.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että sen käsityksen mukaan terveydenhuoltoa koskevat asiat kuuluvat sosiaali- ja terveysvaliokunnan toimialaan. Ministeriö viittaa hallituksen esityksen esimerkiksi sivuilla 44-46 esitettyyn.

> Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että lakiehdotuksessa on erotettu sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista, eikä ehdotetussa laissa säädettäisi hoidosta. Voidaan kuitenkin tuoda esiin, että lapsen tai nuoren kokiessa sukupuolidysforiaa lapsen ja nuoren sekä perheen tarvitessa tukea sovelletaan terveydenhuollon yleislainsäädäntöä. Sukupuoli-identiteettiin liittyvään epäselvyyteen tai sukupuolidysforiaan liittyvää hoitoa annetaan terveydenhuollon normaalin porrastuksen mukaisesti osana perusterveydenhuoltoa ja siihen ollessa tarvetta lähetteeseen perustuen erikoissairaanhoidon yksiköissä. Terveydenhuoltolain 24 §:n säädetään velvoitteesta järjestää sairaanhoito. Lain 27 §:n mukaan kunnan, 1.1.2023 lähtien hyvinvointialueen, järjestämisvastuulla olevaan mielenterveystyöhön kuuluu mielenterveyspalvelut sekä terveydenhuollon palveluihin sisältyvä mielenterveyttä suojaaviin ja sitä vaarantaviin tekijöihin liittyvä ohjaus ja neuvonta sekä tarpeenmukainen yksilön ja perheen psykososiaalinen tuki. Myös sosiaalihuoltolain 25 §:n mukaan sosiaalihuollon mielenterveystyöhön kuuluu sosiaalipalveluihin sisältyvä mielenterveyttä suojaaviin ja sitä vaarantaviin tekijöihin liittyvä ohjaus ja neuvonta sekä tarpeenmukainen yksilön ja perheen psykososiaalinen tuki. Kummassakin laissa säädetään, että mielenterveystyö on suunniteltava ja toteutettava siten, että se muodostaa toimivan kokonaisuuden sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa.

Osastopäällikkö	Eveliina Pöyhönen
Lakimies	Sonja Jantunen